

עלון המשפט

ביה"ד "נתיבות חיים" שע"י מוסדות מענה שמחה י-ם בנשיאות הגאון הרב נפתלי נוסביום שליט"א פנים מאירות 1 י-ם טל: 02-5023637

גליון חודש סיון ה'תשע"ז | 95

פסקי דינים

תוכן העניינים:

א | פסקי דינים - שכירות מטלטלין 6 - הקונה חפץ עם אופציה להחזיר - איזו אחריות יש לו על החפץ
ב | תורת המשפט - השקעה במניות לאור ההלכה - ב

בית דין לענייני ממונות "נתיבות חיים"

שע"י כולל חושן משפט אוהל יוסף ניתן לקבוע תור לדיונים בבתי הדין: **בירושלים:**

בטל: 052-7642-346 (בשעות 18:30-20:00)

בבית שמש:

בטל: 02-502-3637 (בשעות 18:30-20:00)

בית הוראה לענייני ממונות "בית גרוס"

לכל הפונים הרבים שניסו להתקשר לבית ההוראה בחודש האחרון ולא נענו עקב תקלה טכנית.

הננו להודיע כי סידרנו את התקלה ומעתה בס"ד יפעלו קווי הטלפון של בית ההוראה תמידין כסדרן בשעות המענה.

ובזאת הננו להתנצל בפני הפונים שלא נענו עקב התקלה - עמכם הסליחה.

לזמני המענה בבית ההוראה, ומספרי הטלפון וכתובת הדוא"ל: ראה בעמוד מס' 8

"עלון המשפט"

יו"ל ע"י "מכון מענה שמחה" בעריכת הר"ר ש. רוטמן © כל הזכויות שמורות.

תגובות והערות ניתן לשלוח לדוא"ל maanesimcha@gmail.com

הרב יוסף פליישמן שליט"א

שכירות מטלטלין 6 -

הקונה חפץ עם אופציה להחזיר - איזו אחריות יש לו על החפץ

הקדמה לפרק זה. מצויים כמה סוגי מקרים שאדם לוקח חפץ מחנות למטרת קנייה אפשרית, אבל הוא משאיר לעצמו אופציה להחזיר את החפץ לחנות. א', אדם שלוקח חפץ כשבאופן עקרוני הוא רוצה לקנותו, אלא שהוא רוצה לבדוק את החפץ שאין בו מום או פגם. דוגמא לזה מצויה בקניית אתרוג וכדו' שלוקחים אותו לרב להיות בטוח ברמת הידורו. ב', אדם שלוקח חפץ כשהוא לא בטוח כלל לגבי הקנייה, וכגון שהוא לוקח תכשיט כדי להראותו לכלה אם ימצא חן בעיניה, ויש לו זכות להחזיר אותו [בגלל סיכום או בגלל החוק]. ג', אדם שבדק חפץ בחנות למטרת קנייה.

הדין של הלוקח על החפץ בזמן שהחפץ נמצא בידיו תלוי בהרבה פרטי דינים, אם מצד חילוקים במציאות ואם מצד חילוקים בדעות הפוסקים. באופנים מסוימים יהיה דינו כקונה גמור. באופנים מסוימים יהיה דינו כשואל. ולפעמים יהיה דינו אף פחות מדין שואל. וכל פרטי הדינים בזה יבוארו בפרק שלפנינו בעז"ה.

צינונים והערות

1. המקור לדינים אלו הוא בשתי סוגיות בגמ'. בנדרים (לא, א) מב' כך: "אמר שמואל, הלוקח כלי מן האומן לבקרו ונאנס בידו חייב, אלמא קסבר הנאת לוקח היא [שההנאה של מוקח רגיל הוא של הלוקח ולא של המוכר ולכן הלוקח מתחייב באונסים]. תנן, [הנודר] שאיני נהנה מישראל, מוכר בפחות [משויו כדי שלא יהנה מן המוקח], אבל שוה בשוה לא, ואי הנאת לוקח היא, [יהא מותר] אפילו שוה בשוה [שהרי ההנאה במקח היא של הלוקח ולא של המוכר], מתני' בזבינא דרמי על אפיה" [שהמקח הוא נטל על המוכר והוא נהנה להיפטר ממנו, ולכן אם נדר שלא יהנה מישראל אסור לו למכור את החפץ, אבל הלוקח אינו נהנה כיון שיש הרבה כמוהו]. ועי' בגמ' מה שהקשו על זה, ולמסקנא אמרו: "אלא מתני' בזבינא מיצעא [ממוצעת, שהיא הנאת שניהם], ודשמואל בזבינא חריפא [שיש עליה הרבה קופצים, ולכן היא רק הנאת הלוקח]. תניא כותיה דשמואל (והיא בב"מ פא, א), הלוקח כלים מן התגר לשגורן לבית חמיו, ואמר לו אם מקבלין אותן ממני אני נותן לך דמיהם, ואם לאו אני נותן לך לפי טובת הנאה שבהן [כמה שנהנה להראות להם שהשתדל לקנות להם מתנה], נאנסו בהליכה חייב, בחזרה פטור, מפני שהוא כנושא שכר. ההוא ספסירא דשקל חמרא לזבני [היינו שהתנה אם המוכר שאם יצליח למכור הוא משלם ואם לאו אינו משלם] ולא איזבן, בהדי דהדר איתניס חמרא, חייביה רב נחמן לשלומי. איתיביה רבא לרב נחמן, נאנסו בהליכה חייב, בחזרה פטור, אמר ליה, חזרה דספסירא הולכה היא, דאילו משכח לזבני אפילו אבבא דביתיה, מי לא מזבין ליה" [שהרי כל רגע שהחפץ עדיין בידו הוא עדיין משתדל למכרו ולכן היא הנאת הלוקח].

מסוגיא זו למדנו ג' אופנים: א', הלוקח כלי ע"מ לבקרו, בזבינא דרמי על אפיה היא הנאת המוכר בלבד, בזבינא מיצעא היא הנאת שניהם ואינו חייב באונסים, בזבינא חריפא היא הנאת הלוקח בלבד וחייב באונסים. ב', הגמ' השוותה לדין הקודם דין נוסף - הלוקח כלי ע"מ לבדוק אם משפחת חמיו ירצו בו ואם לא ירצו הוא משלם את ההנאה שלו מהמכיל, והדין הוא שבדרך הלוקח הוא חייב באונסים ובדרך חזור [אם לא רצו אותו] הוא שומר שכר. ג', הגמ' השוותה לדין הקודם עוד דין נוסף - אם לקח חפץ בכדי לנסות למכור אותו, והדין הוא שכיון שהוא נהנה כל זמן שהחפץ בידו לכן הוא חייב באונסים עד שיחזירנו לידי המוכר.

בסוגיא אחרת בגמ' ב"ב (פח, א) מב' כך: "אמר שמואל, הנוטל כלי מן האומן לבקרו ונאנס בידו חייב. והני מילי הוא דקיצי דמיה", והיינו שדמי המקח קצובים וידועים ולכן חייב באונסים, אבל אם דמיו אינן קצובים אינו חייב באונסים. וממשיכה הגמ' "ההוא גברא דאייתי קארי [דלועים] לפום נהרא, אתו כולי עלמא שקול קרא קרא, אמר להו הרי הן מוקדשין לשמים, אתו לקמיה דרב כהנא, אמר להו, אין אדם מקדיש דבר שאינו שלו [שכיון שהלוקחים לקחו הדלועים אינן ברשות המוכר], וה"מ הוא דקיצי דמיהו, אבל לא קיצי דמיהו ברשות מריהו קיימי ושפיר אקדיש". ובסוגיא זו ניתוסף לנו דין חדש, שדין שמואל אמור רק באופן שדמי המקח קצובים וידועים. ובפשוטו, גם דין הלוקח כלי כדי לשגרן או כדי למוכרן כפוף לסייג זה. ומ"מ לפום ריהטא נמצאנו למידים ב' תנאים בדין שמואל: א' שהוא רק בזבינא חריפא (ודין זה יתבאר להלן דין 3). ב' שהוא רק כשדמיו קצובים (ודין זה יתבאר להלן דין 2).

ופירושו של שמואל "הלוקח כלי לבקרו". ברש"י (ב"מ שם) וברשב"ם (ב"ב פז, ב) מפורש שהכוונה "לבקרו" אם הוא שלם ואין בו מום, וכ"כ באור זרוע (ח"ג ב"מ רס"ח) ובנימוק"י (נדרים יא, א) וכ"ה בב"מ שם על הרי"ף ג, ב) "פי' לבקרו לבדקו שאם אין בו מום יקחנו", וכ"כ הב"י (קפו, א). וא"כ אינו שווה ממש לדין שרוצה לשלוח לבית חמיו, כי בלוקח כדי לבקרו הוא רוצה עקרונית לקנותו, משא"כ בלוקח לשגרן לבית חמיו אינו יודע כלל אם יקיים את המקח, ובריטב"א (ב"מ שם ד"ה תניא) בשם הרא"ה כתב יותר, שדווקא אם לוקח ע"מ לבקרו ממום אז יש לו דין דין קונה גמור "שלא אמר כן אלא בדשמואל שלקחו לגמרי בתורת מקח אלא שיש לו לבקרו אם יש בו מום וכל שאין בו מום נתקיים המקח על כרחו מעכשיו, אבל בלוקח כלים על תנאי אם ירצו בהם אחרים והוא יכול לחזור בו כל זמן שלא רצו בהם אותם אחרים, אין כאן מקח אלא שהוא נעשה עליו כשואל" (למש"כ להלן דין 11, כוונת "מום" אינו מום שע"י ייחשב המקח "מקח טעות" אלא מום בעיני הלוקח, וזו כוונת הפת"ח קניינים יג הערה מב).

אכן בטור (סי' ר) פירש לבקרו "אם ייטב בעיני יקחנו", וכ"ה בפסקי ריא"ז (ב"ב פ"ה הל' ד סק"ל) וכע"ז במאירי (נדרים שם), וכ"כ בר' יהונתן על הרי"ף (ב"מ שם) "כלומר להוליכו לביתו להראות לאשתו ובניו אם יתרצו בו ללקחו", וא"כ הוא שווה לגמרי לדין הלוקח לשגרן לבית חמיו, ואף שהמקח תלוי לגמרי בדעתו של הלוקח אם ירצה לקנותו או לא דינו שחייב באונסים. וכך משמע בבירור מלשון השו"ע (ר, יא) בדין הלוקח ע"מ לבקר שכתב "ואם גילה דעתו

דין הלוקח כלי ע"מ לבקרו והתנאים לדין

1. אדם שלקח חפץ מחנות וסיכם עם המוכר שהוא יכול להחליט בהמשך אם הוא נשאר עם המקח או שהוא מחזיר אותו לחנות, גם אם לא שילם עדיין, אם עשה אחד מהקניינים² דעת הרבה ראשונים שיש ללוקח דין קונה גמור³, ולכן יהיה חייב באונסים אפילו במתה מחמת מלאכה⁴, והמוכר

ציונים והערות

אינו יכול למכור או להקדיש את החפץ, וכן אינו יכול לבטל את המקח גם לפני שהחליט הלוקח לקנותו⁵.

2. הדין הקודם נאמר רק באופן שהחפץ יש לו מחיר קצוב וידוע, או שהלוקח והמוכר קבעו ביניהם מחיר, אבל אם אין מחיר ידוע לחפץ אין ללוקח דין קונה. ונחלקו הראשונים מה הדין במוכר שלא פרסם אף פעם

שאינו חפץ בו" (ולא כתב "ואם נמצא בו מום").

ובדינו של הלוקח ע"מ לבקר - מאיזה דין חייבוהו באונסים, יש שתי שיטות יסודיות בראשונים. **שיטה א'**, שכיין שכל הנאה שלו לכן דינו כשואל. בעלי שיטה זו הם: הרשב"א בתוס' (ב"ב פז, ב), הר"ן והרא"ש בנדרים (שם), ופשוט ב' ברשב"ם (ב"ב פח, א סד"ה והני מילי). **שיטה ב'**, שכיין שכונתו לקנות את הכלי דינו כלוקח שפשוט שהוא מפסיד את כספו באונסים כיון שהכלי הוא שלו. בעלי שיטה זו הם: רש"י (ב"מ שם) [וז"ל "דהואיל וקצץ דמיהן ומשכן לשם לקיחה הרי הם **לקוחין בידו** עד שידע שאינה לקוחה, והכי נמי אמרין בהמוכר את הספינה, אמר שמואל **הלוקח כלי מן האומן על מנת לבקרו** ואם אין בו מום יקחנו ונאנס בידו חייב"], פשוט א' ברשב"ם (שם), הר"י בתוס' (ב"ב פז, ב ד"ה הלוקח) [והביא א"ר ראה שדינו כלוקח מזה שמנב' בגמ' הנ"ל שהמוכר אינו יכול להקדיש את הדלועים, והיינו מכיון שלקחום ע"מ לבקרן ודינם כלוקחים, ואם דינם כשואלים היה יכול המשאל להקדישן, והרשב"א בתוס' השיב לו ששם לא היה ע"מ לבקרן אלא ע"מ לקנותן, והר"י השיב לו שכיין שמדמים הדין לדינו של שמואל משמע שהיה ע"מ לבקרן], הרא"ש (ב"ב ה, כא), הרמב"ן (ב"ב פח, א ד"ה הא דאמר), הרשב"א (ב"ב פח, א ד"ה גופא), הריטב"א (ב"מ פא, א ד"ה תניא, ראה דבריו להלן הערה 8), וכן דעת הרמב"ם (מכירה ד, יד, כן הבינו הב"י ס"י ר והמחנ"א שומרים כד והאור שמח והאבן האזל בדעת הרמב"ם), שכתב 'הנוטל כלי מבית האומן על מנת לבקרן... מעת שהגביהו **נעשה ברשותו**', וכ"כ רבו הר"י מיגאש (ב"ב פח, א) 'אף על גב דמוכר הא לא אמר ליה משוך וקני, כיון דשויה קמיה לובני בעלמא ואתא האי ושקליה למחזייה אדעתא למיקנייה ולא קאמר ליה מידי **קנייה לוקח**', וכן ביאר הר"ן (ע"ז טו, א ד"ה דשמעה ליה). וכשיטה זו נפסק בשו"ע (ר, יא) שהעתיק לשון הרמב"ם, וכן ביאר הסמ"ע (קפו, ב) בלוקח ע"מ לשגרן לבית חמיו "הרי הם לקוחין בידו". (וראה בהערה 11 יישוב בסתירה בדעת הרא"ש והר"ן.)

נפק"מ בין שתי השיטות הוא דין 'מתה מחמת מלאכה', כי בלוקח אין פטור זה שהרי הוא מפסיד את החפץ ששייך לו. וכ"כ הרמ"ה (ב"ב פ"ה ס"י קכ"ד ו"ה וכי תימא) בפירוש, כי הוכיח שהלוקח ע"מ לבקרן יש לו דין קונה ולא שואל שהרי אם היה דינו כשואל היה לו להיפטר במתה מח"מ, ואין לומר שבאמת יהיה פטור במתה מח"מ, כי הרמ"ה [לשיטתו בדין מתה מח"מ וכך פסק המח' בשו"ע שם, ג] סובר שכל אונס שקורה דרך הליכתו הידועה נחשב למתה מח"מ והשואל פטור, ובדין של הלוקח ע"מ לשגרן לבית חמיו מפורש בברייתא שאם נאנס בדרך הליכתו חייב, וע"כ שיש לו דין לוקח (ראה בעלון 92 שהארכנו בדין המחודש של הרמ"ה שכל אונס שקורה עקב ההליכה נחשב למתה מח"מ, ושם כתבנו שהרא"ש חולק על דין זה, וא"כ להרא"ש לא שייכת הוכחה זו של הרמ"ה ולכן השמיטוהו הראשונים). עכ"פ למדנו מהרמ"ה שהיה פשוט לו שאם הוא לוקח הוא חייב אפילו במתה מח"מ, ופשוט.

נפק"מ נוספת כתב הרמ"ה (שם), באופן שהמוכר היה 'בעליו עמו', שאם דין הלוקח כקונה גמור אין לו פטור זה, וכוונתו לדבריו המחנ"א (שומרים כד), המשפט שלום (קפו, א) והאולם המשפט (ר, יא), והאולם המשפט הוסיף עוד נפק"מ, בלוקח עבד, שאין דיני שמירה בעבד ואינו יכול להתחייב באונסים מצד שואל, אבל הוא יכול להתחייב באונסים מצד לוקח.

נפק"מ נוספת מבו' בר"ן (שם), שאם מכר בהמתו לגוי ע"מ לבקרה והיא נמצאת אצל הגוי בשבת, אינו עובר על איסור שביעת בהמתו. ומדבריו אלו מוכח שגם אם בסוף החליט הלוקח שאינו רוצה את החפץ, מ"מ אין המקח מתבטל למפרע, אלא הדבר נשאר ברשות הלוקח עד שהוא מחזירו לידי המוכר, כי אל"כ אולי בסוף הגוי יחליט שלא לקנות הבהמה, ונמצא שהישראל עבר על איסור שביעת בהמתו, (שוב ראיתי שהוכיח כך בקה"י נדרים ס"י כד ד"ה והנה עד כאן). וכן משמע קצת מהגמ' שאמרה שהמוכר אינו יכול להקדיש את הדלועים, ונהי שעיקר מה שהגמ' ר"ל הוא שאין בכחו למונע מהלוקח לקנות, אבל בכ"ז קצת משמעות יש שאינו נעקר למפרע, כי אחרת איך הגמ' יכולה לומר באופן מוחלט שההקדש לא חל (החוסן ישועות מדייק כן מהר"י הנ"ל), וכ"כ בהדיא הפסקי ריא"ז (ב"ב פ"ח דינים ל, לא) וז"ל: "הרי הוא קני לו עד שעה שיחזירונו". אבל המאירי (ע"ז טו, א) לומד פשוט בהיר' שאם הלוקח מחליט בסוף להחזיר המקח בטל למפרע, וז"ל "ובתלמוד המערב... פירשו פעמים שמוכרה לנסיון ומחזירה לאחר שלשה ימים ונמצא עובד בבהמה של ישראל, כלומר שהרי נתבטלה המכירה למפרע", וכן סבר הנתי' (קפו, א) שכתב "אחר שגילה דעתו שאינו רוצה בו ונתבטלה משיכתו הראשונה, ודאי דאף המוכר יכול לחזור בו, ובטל שם לוקח ממנו, וכמו בלוקח על תנאי דכשנתברר שנתבטל התנאי דאין לו שם לוקח שוב", (ועיין בקה"י שם שטוען שבמח"ז זו נחלקו הרשב"ם והתוס' ר"ז ד.)

וחכ"א העיר שיש עוד נפק"מ כלהלן: א', לוקח חייב לשלם כסף דווקא משא"כ שואל

שמשלם מיטב. ב', אם החפץ הוזק, שאם דינו כלוקח הוא משלם כפי שקבעו אבל אם הוא שואל הוא משלם כשער שבשוק, וכ"כ בס' אילת השחר (ב"מ פא, א). ג', אם מחשיבים אותו ללוקח הוא יכול לומר שהוא מתכוון להדיא שלא לקנות, משא"כ שואל.

2. פשוט שהלוקח אינו יכול לקנות את החפץ אם לא עשה מעשה קניין הגבחה או משיכה וכו'. וז"ל הרמב"ם (מכירה ד, יד) בדין זה "והוא שיגביהנו כדי לקנות את כולו", והשו"ע (ר, יא) העתיק לשונו, ונחלקו המפורשים בביאור הדברים. הסמ"ע (סקכ"ט) הבין כוונת הרמב"ם והשו"ע שרק אם יש לו כוונה ברורה לקנות החפץ אם ימצא חן בעיניו אז "אין המוכר יכול לחזור בו והלוקח יכול לחזור בו ולומר להמוכר הגבחהו לקנותו כשיטב בעיני ולא טוב הוא בעיני". והסמ"ע הוסיף שהתוס' והרא"ש חולקים וסוברים שאפי' אם לא הייתה לו כוונה מיוחדת זו אלא התכוון לקנות כדי לבקר זה מספיק שקנה החפץ לגמרי. אכן הגר"א (סקל"ד, והאמרי יושר ב, ע הסכים לו) למד שאין מחלוקת בין הראשונים, והרמב"ם בא לאפוקי רק מקרה שהלוקח מגביה הרבה חפצים כדי להחליט איזה מהם לקחת, שאז אינו נחשב לוקח ע"מ לבקר, והגר"א הביא שכן מבואר בסוגיא בב"ב שם "הלוקח ירק מן השוק ובירר והינה [מיי]ן לעצמו את הטובים אבל לא גמר בדעתו מה יקח] אפילו כל היום כולו לא קנה", וכתב הגר"א הטעם "ובירר והינה כו' דלא קנה אף על גב שהגביה את כולם והיה בדעתו לקנות מהן **אלא שלא נתכוון לקנות את כולן אלא א' מהן**" (וכך למד הרש"ש שם). עכ"פ לכל הדעות ברור שצריך קניין כדי לקנות, וכן מבואר ברש"י שהבאנו בהערה 1.

וראיתי מי שהבין (קובץ מקבציאל יט, עמ' קלד) בדברי הסמ"ע שלדעתו סברו התוס' והרא"ש ש"אפילו לא הגביה הכלי כדי לקנותו" נעשה לקונה גמור, וכן נראה פשוט לשון הסמ"ע, אבל הם דברים תמוהים, כי היכן מצאנו שיהיה האדם קונה בלי קניין, ובאמת שלא מוכח בסמ"ע שהבין כך בדעת התוס' והרא"ש, ויותר נראה שהבין בדעתם כנ"ל שאי"צ שתהיה לו כוונה ברורה לקנות הכלי אם ייטב בעיניו, וכבר טען האולם המשפט שלא מצאנו שתוס' והרא"ש חולקים על הרמב"ם בזה אלא כוונת הרמב"ם והשו"ע הוא כמש"כ הגר"א, ולדינא ודאי צריך שהקונה יעשה מעשה קניין.

3. זו שיטת רוב הראשונים הנ"ל (הערה 1), שלמדו שדין הגמ' שהלוקח כלי ע"מ לבקר חייב באונסים הוא מטעם שנחשב לקונה, וכן נפסק בשו"ע כמבואר בהערה שם.

4. כמו שכתבנו (הערה 1) שכיין שדינו כלוקח הוא מפסיד את כספו כמו כל לוקח רגיל שהחפץ נאנס בידו, ועי"ש שכן מפורש ברמ"ה (ובמחנ"א שם).

5. זה שהמוכר אינו יכול להקדיש מבו' בסוגיא בב"ב הנ"ל (הערה 1), וזה שאינו יכול לבטל המקח מבו' בשו"ע (שם) נעשה **ברשותו** ואין המוכר יכול לחזור בו, וכתב הגר"א (ס"ק לג) שהמקור לזה הוא מהמבואר בגמ' הנ"ל (הערה 1) שהמוכר לא היה יכול להקדיש את הדלועים כיון שמכרן ע"מ לבקרן מטעם ש"אין אדם מקדיש דבר שאינו שלו" (וכנ"ל מהתוס' שפשוט הגמ' היא שלקחו ע"מ לבקר). גם הרמ"ה (שם) פסק כן, והביא את הראיה (בד"ה וכי תימא) שכתב הגר"א (ודן בזה להוכיח שבאמת הוא הכרח גמור, וגם הר"ן בביאורו לר"ף (ע"ז ד, ב) הביא ראיה זו), וגם מוכיח כך מעצם הדין שהלוקח חייב באונסין, וז"ל "ושמעין מדשמואל בלוקח כלי מבית האומן לבקרן [שחייב באונסין], דאי איתיה לכלי וקא בעי מוכר למהדר ביה, אפילו מקמי דגלי לוקח אדעתיה דניחא ליה בגויה, לאו כל כמיניה, דאי לא תימא הכי כי איתנים מקמי הכי דהיינו מתוך ביקורו אמאי מיחייב לוקח באחריותיה". עם דין זה הסביר הנת"ל (שהבאנו לעיל סוף הערה 1) למה מספיק גילוי דעת של הלוקח שאינו רוצה במקח כדי להוריד ממנו דין קונה גמור, שמיד שהוא מגלה דעתו יכול המוכר לחזור בו מן המקח, וכיון שמאז המוכר יכול לחזור בו אין ללוקח גדר קונה גמור.

ולפי אלו שסוברים שהטעם שהלוקח חייב באונסים הוא משום שהוא שואל, יישב הרשב"א בתוס' שהם סוברים שהמעשה של הדלועים לא היה בלוקח ע"מ לבקר אלא בלוקח גמור, אבל הקה"י (נדרים ס"י כד) יישב שהם סוברים שהלוקח כלי ע"מ לבקר יוצא הכלי מרשותו של המוכר, אבל אינו נעשה ממש של הלוקח, ולכן כדי שיתחייב הלוקח באונסים צריך להגיע לדין שואל, אכן זה שמונע מהמוכר למכור ולהקדיש הוא בגלל שהחפץ אינו ברשותו. והנה לשונו של הרמב"ם (ערכין וחרימין ו, כה) היא: "ואין המוכר יכול להקדיש דלעת זו שהרי אינה ברשותו" (אבל הגירסא שלנו בגמ' היא "אין אדם מקדיש דבר שאינו שלו"), ולמד הגרמ"ש שפירא (הגהות על הר"י מיגאש ב"ב פח, א) שהרמב"ם סובר שדינו כשואל וכהסבר הקה"י, (דבריו הם נגד אלו שהבאנו בהערה 1 בדעת הרמב"ם, והאחיעזר (ב, טז, א בסוף) למד פשוט אחר במש"כ הרמב"ם שהוא "אינו ברשותו", ולפי דבריו אין ללמוד ממנו כהגרמ"ש שפירא), ונמצא לפי האחרונים האלו, שגם אלו שסוברים שהלוקח כלי ע"מ לבקרן יש לו דין שואל, גם הם מודים שהמוכר אינו יכול למכור ולהקדיש וכמש"כ בפנים.

את מחיר החפץ אבל יש לחפץ מחיר מקובל בשוק, י"א שבאופן זה נחשב לקצוב, וי"א שדווקא אם המוכר פרסם או הודיע לקונה את המחיר שהוא דורש ממנו אז נחשב שהמחיר קצוב. ומדין זה נלמד שבמקום שרגילים לנהל מו"מ על המחיר אפילו אם יש תו מחיר על החפץ, לא נחשב הלוקח כקונה גמור לפני קביעת מחיר.

3. לדעת רוב הראשונים ישנו עוד תנאי בדין הנ"ל, שדווקא אם יש ביקוש גדול לחפץ במחיר הזה אז נחשב הלוקח לקונה גמור, אבל אם אין ביקוש גדול לחפץ לא נחשב לקונה גמור. ולפי הרבה פירושים פסק כך השו"ע.

ציונים והערות

אמנם יש דעת מיעוט בראשונים שגם אם אין ביקוש גדול נחשב לקונה גמור.

4. נחלקו הראשונים בטעם הדבר שצריך שיהיה ביקוש גדול לחפץ, ויש חילוק להלכה בין הטעמים. יש שמסבירים הטעם שאם יש ביקוש גדול חושש הלוקח שהמוכר ימכרו לאחר, ולכן הוא מתכוון לקנות את החפץ מיד. ולפי דעה זו, גם אם יש ביקוש גדול, אם אין חשש שהמוכר ימכור לאחר אינו נחשב לקונה גמור. אכן יש ראשונים שמסבירים הטעם שכשיש ביקוש גדול לחפץ יש סבירות גבוהה שהלוקח יקנה בסוף את

6. לעיל (הערה 1) הבאנו את הגמ' של מוכר הדלועים שהלוקחות לקחו ע"מ לבקר (כנ"ל הערה 1 מהר"י והערה 5 מהרמ"ה והגר"א) שלכן לא היה המוכר יכול להקדיש, ומב"ב בגמ' שהיינו דווקא אם המחיר היה קצוב, ונחלקו הראשונים אם צריך שהמוכר בעצמו קבע מחיר, או די בזה שיש מחיר רגיל במדינה. הרשב"ם פ' שקצוב היינו שיש מחיר רגיל בשוק, וז"ל "שדרך לעולם לתת בפשוט פשוט", וכ"כ הר"ן (שם). אבל הרמב"ן והרשב"א סוברים שלא די בכך, אלא צריך שהמוכר הזה יקוף הדמים, וז"ל הרשב"א "אף על פי שמוכרין קיצוב בו בעיר בקצבה ידועה, דאכתי לא סמכא דעתיהו, דילמא אין המוכר מתרצה בכך ואין הלוקח מתרצה לכך", אבל הר"ן השיב "כל שהדבר קצוב במדינה ידוע שאינו שווה יתר... בכלל קיצי דמיה הוא, דכל שהוא עושה אותו דבר ומניחו במקום ידוע למכור על דעת כן הוא עושה, ויכול כל אחד ואחד ליקח כרצונו בלא רשותו וזכה בו, אלא א"כ מיחה בו קודם נטילה", ושתי השיטות הובאו בב"י (ס' ר) בשם ה"ה, וה"ה הוסיף שמשמעות הרמב"ם היא כדעת הרשב"ם.

7. המהרשד"ם (ס' רס) דייק מהרשב"א הנ"ל שלא די אם רק פרסם בעבר או אפילו קצץ עכשיו ללוקח אחר, כיון שיתכן שהמחיר שלו השתנה בינתיים או שנותן ללוקחות שונים מחירים שונים.

8. במקור הדין בגמ' שהבאנו לעיל (הערה 1) מב' שדינו של שמואל הוא דווקא בזבינא חריפא, וביאר הר"ן (לא, ב) שזבינא חריפא היינו "שהכל קופצין עליו ואין למוכר שום הנאה במכירתו דהא כל אימת דבעי מזבין ליה", אבל בזבינא דרמי על אפיה [שהמוכר רוצה להיפטר ממנו] או בזבינא מציעא שהוא גם הנאת הלוקח וגם הנאת המוכר אינו חייב באונסים.

והנה לכאוף זה שנדרש שיהיה זבינא חריפא וכל הנאה של הלוקח נראה מתאים יותר לשיטה שאומרת שדינו של הלוקח כשואל, כי אם דינו כקונה גמור אין מובן כ"כ למה צריך שיהיה לו הנאה של הלוקח. וכן נראה מהתוס' (ב"ב פח ב) שכתבו מתחילה שדינו כשואל והוכיחו כך בגמ' זו, וז"ל: "לכאורה נראה דחייב משום דחייב כשואל, דס"פ ד נדרים מפרש טעמא דשמואל דקסבר הנאת הלוקח היא היינו כשואל שכל הנאה שלו, ומשמע שסברו שאם נאמר שדינו כקונה גמור אין צריך שיהיה זבינא חריפא. ולא כו"ז צ"ל שכן סובר הר"ן (הובא בהערה 1), כי הוא ביאר הטעם שהמוכר אינו עובר על שביתת בהמתו שהוא בגלל שהגוי יש לו דין לוקח, ולא צמצם ההיתר לזבינא חריפא דווקא.

הריטב"א (ב"מ שם) דן בזה שבסוגיא בב"ב מוזכר רק שצריך שהדמים יהיו קצובים, ובסוגיא בנדרים מוזכר רק שצריך שיהיה זבינא חריפא, וכתב שתי דרכים: דרך א', שצריך רק אחד משני התנאים בכדי לחייבו, ובאמת כל תנאי שורשו מדין אחר, אם הדמים היו קצובים דינו כלוקח ואין צריך שיהיה זבינא חריפא, ואם הדמים לא היו קצובים אבל היה זבינא חריפא דינו כשואל, וז"ל: "אלא תרווייהו איתנהו, דכל היכא דקצץ דמים הוי ליה לוקח כל זמן שלא אמר או שלא גלה דעתו שאינו רוצה בו, וכיון דלוקח הוא ברשותיה קאי לאונסין ולא בעינן בהא זבינא חריפא, אבל היכא דלא קיצי דמיה אין כאן מקח כלל דמשיכה בלא פסיקת דמים לא קניא... וכיון שכן אין לחייבו לזה אלא מטעם שנעשה עליו כשואל הואיל וכל הנאה שלו, ולא חשיב כל הנאה שלו אלא היכא דהוי זבינא חריפא". דרך ב' כתב בשם רבו הרא"ה, שאין עיקר הדין תלוי אם היו הדמים קצובים או אם היה זבינא חריפא, אלא עיקר החילוק הוא אם לקח החפץ לבקרו אם יש בו מום - ואם אין בו מום חייב לקחתו, או שלקח החפץ בלי דעת גמורה לקנותו ויהא תלוי בדעת אחרים, ובמקום שרוצה לקחתו אלא שבודקו ממום דינו כלוקח גמור אם היו הדמים קצובים שהרי אם לא יהיה בו מום יהיה חייב לקחתו, אבל אם לוקחו להחליט אם טוב הוא בעיניו דינו כשואל בלבד, ואז צריך רק א' משני התנאים, או שקצב הדמים או שהוא זבינא חריפא. וז"ל: "שלא אמר כן [שדינו כקונה גמור] אלא בדשמואל שלקחו לגמרי בתורת מקח אלא שיש לו לבקרו אם יש בו מום וכל שאין בו מום נתקיים המקח על כרחו מעכשיו, אבל בלוקח כלים על תנאי אם ירצו בהם אחרים והוא יכול לחזור בו כל זמן שלא רצו בהם אותם אחרים אין כאן מקח אלא שהוא נעשה עליו כשואל, ומיהו כיון דקיצי דמיה לא בעינא זבינא חריפא, וכיון דכל הנאה שלו נעשה עליו כשואל... הילכך האי מתניתא איתיה לדינא בין בדקצי דמיהו ואפילו זבינא דלא חריפא ובין בדלא קיצי ובזבינא חריפא".

עכ"פ למדנו בדעת הריטב"א בביאורו של מקום שהדמים קצובים אי"צ לזבינא חריפא, ולהיפך שבזבינא חריפא אי"צ דמים קצובים. (ומשמע ברור מדבריו בדרך הא' שאם הדמים היו קצובים הוא נחשב לקונה גמור אפילו בזבינא דרמי על אפיה, כי כתב וז"ל: "ודוקא [שצריך קציעה] בזבינא מציעתא או דרמי על אנפיה, אבל בזבינא חריפא חייב באונסין אף על פי שלא קצץ דמיהו", (ובזה אינו כמו שלמד הנת"ל דלהלן בדעת הרמב"ם).

הרמב"ם הביא (מכירה ד, יד) את דין הלוקח כלי ע"מ לבקרו, וכתב שהיינו דווקא אם היו הדמים קצובים, וכן כתב שצריך שיהיה זבינא חריפא ("החפץ הנמכר חביב על הלוקח"). לעומת זאת הביא (שלוחן ב, ח) דין הלוקח כלי ע"מ לשגרן לבית חמיו וכן דין הלוקח כלי ע"מ למכרו (ראה בהערה 1), ושם לא כתב אף לא אחד מהתנאים - לא דמים קצובים ולא זבינא חריפא. והקשה המל"מ (שלוחן שם) על הרמב"ם, שכוין שהגמ' השוותה דין הלוקח ע"מ לבקרו לדין ע"מ לשגרן וכתבה שצריך שיהיה זבינא חריפא, א"כ למה השמיט הרמב"ם בע"מ לשגרן תנאי זה. (השו"ע בדין ע"מ לבקרו (ר, יא) כתב כמו הרמב"ם, וכן כתב לשונו בדין ע"מ לשגרן או למכרו (קפו, א-ב), אלא שלאחר דין ע"מ למכרו הוסיף את שני התנאים.)

והנה הנת"ל (קפו, א) הביא את דרך הא' של הריטב"א (מהשטמ"ק), והסכים עמו בזה שאם היו הדמים קצובין אי"צ זבינא חריפא כדי שייחשב לקונה גמור, אבל לא הסכים עמו שאם היה זבינא חריפא אי"צ שיהיו הדמים קצובים (כי אם לא קצצו הדמים והמחיר לא ידוע יתכן שאינו זבינא חריפא) אלא תמיד צריך קציעת דמים, וכתב שהמעלה של זבינא חריפא יתר על קציעת הדמים היא שאם הוא גם זבינא חריפא אז חיובו הוא גם מדין קונה גמור וגם מדין שואל, משא"כ אם היה קציעת דמים בלבד בלי זבינא חריפא הוא חייב רק מדין קונה ולא מדין שואל (ונפק"מ לדינא שאחרי שהלוקח הודיע למוכר שאינו רוצה לקנות אפשר לחייבו באונסים רק מדין שואל ולא מדין קונה). ועפ"י יישוב הנת"ל את דעת הרמב"ם שהרמב"ם סובר כמו שכתב, ולכן בלוקח ע"מ לבקר כתב הרמב"ם שצריך גם קציעת דמים וגם זבינא חריפא כי אז הוא חייב גם מדין שואל (ולכן הוא חייב גם בחזרה), ובלוקח ע"מ לשגרן שחיובו (רק בהליכה) מדין לוקח לא הצריך הרמב"ם זבינא חריפא, אלא שהוסיף הנת"ל ש"מ בזבינא דרמי על אפיה לא יהיה לו אפילו דין לוקח (וזה דלא כמש"כ הריטב"א הנ"ל).

והנה הרמב"ם כשצמצם הדין לזבינא חריפא כתב וז"ל: "ויהיה אותו חפץ הנמכר חביב על הלוקח, אבל חפץ שהמוכר קץ בו והוא מבקש ורודף למכרו, הרי הוא ברשות המוכר עד שיפסקו הדמים ויגביהו הלוקח אחר שפסק", והיה נראה מדבריו שאם יש קניין ופסיקת דמים קונה הלוקח גם בזבינא דרמי על אפיה ודלא כמש"כ הנת"ל, אכן אפשר לפרש שכוונת הרמב"ם היא שרק בפסיקה וההגבהה הסופית בגמור המקח אז קנה גם בזבינא דרמי על אפיה, אבל בפסיקה בדעת שהוא לוקח לבקר לא נחשב קונה גמור (וכך הבין בדעת הרמב"ם הפת"ח ח, יג, הערה מח). המחנ"א (שומרים כד) הבין באופן קצת שונה, שהרמב"ם מיידי בלוקח ע"מ לבקר ואם הייתה פסיקת דמים מועילה גם לזבינא דרמי על אפיה, אלא שהוסיף שצריך דווקא **שהלוקח** יפרש "כלי זה אני לוקחו בכך וכך על מנת לבקרו אם הוא טוב", שאז אם יתברר שאין בו מום יהיה מחויב ללקחו (והוא כעין הדרך הב' של הריטב"א הנ"ל, ולפי"ז תהיה נפק"מ לדינא בין הלוקח ע"מ לבקר לבין הלוקח ע"מ לשגרן). והביאורים האלו מתאימים לביאור הנת"ל.

אולם לעומת הדעות הנ"ל שאם הוא בגדר קונה ויש מחיר קצוב אין צריך שיהיה זבינא חריפא, דעת רוב הראשונים ש"מ צריך לתנאי של זבינא חריפא, כך דעת הרמ"ה (ס' קכ"א ד"ה ומסקנא), וכן נראה מהרשב"ם (ב"ב פח, א ד"ה והני מילי) שכתב וז"ל "וטעמא משום דקייצי דמיה זבינא חריפא הוא הרי הוא בנטיילה זו כמו לוקח גמור", וכ"כ בפירוש הרא"ש (ב"ב ה, כא) והרשב"א (ב"ב פח, א ד"ה גופא). ובדין הבא נרחיב בדעת הראשונים האלו ובטעמם. גם פשטות דברי הרמב"ם הנ"ל בלוקח ע"מ לבקר שדינו כקונה גמור ובכ"ז התנה שצריך להיות זבינא חריפא אם לא קבעו בנייהם מחיר בהדיא (וכן למד האבן האזל (מכירה ד, יד ד"ה אלא) בדבריו).

9. כבר הזכרנו (בהערה הקודמת) שהמפרשים התקשו לדעה שדינו כקונה מה הטעם שצריך שיהיה זבינא חריפא שכל הנאה ללוקח. הרמ"ה (הנ"ל) תירץ שבזבינא חריפא "דנפיש עליה לוקחין וחייש דילמא הדר ביה מוכר ולא משכח איהו זבינא דכותיה בהני דמי ואמטול הכי ניהא ליה ללוקח דליקום ברשותיה לכל מילי כי היכי דלא יכיל מוכר למהדר ביה", אבל אם אינו זבינא חריפא שאינו חושש שלא ימצא אחר מעדיף הלוקח שלא לקנות עד שיחליט סופית ולא לקנות מיד ולהתחייב באונסים, וז"ל "כי היכי דחייש לוקח דילמא לא מתרמי ליה אחרים דכותיה בהני דמי, הכי נמי חייש מוכר דילמא לא מתרמי ליה לוקח אחרים דזבין ליה מיניה בהני דמי, וכיון דסמכא דעתיה דלוקח דלא הדר ביה מוכר מיניה לא ניהא ליה דליקום ברשותיה מהשתד אפילו למהוי ידו על העליונה, דאי קאי ברשותיה לענין מקנא דלא יכיל מוכר למהדר ביה קאי על כרחיה ברשותיה נמי לאונסין, ומשום ספק האי הנאה קלישתה לא ניהא ליה לאיחויבה באונסין וכל שכן בזבינא דרמי על אפיה" (ומש"כ שהמוכר חושש שמא לא ימצא קונה אחר צ"ע

החפץ ולכן הוא קונה את החפץ. ולפי דעה זו הדין כך גם אם הלוקח לא חושש שהמוכר ימכור את החפץ לאחר¹⁰. וכך נראית דעת השו"ע.

הלוקח ע"מ לבקר ולא נתקיימו התנאים שיקנה את החפץ

5. אם לקח חפץ עם אופציה להחזירו ולא קיימים התנאים שהוזכרו בסעיפים הקודמים בכדי שיקנה את החפץ לגמרי, וכגון שאין מחיר קצוב לחפץ, מ"מ אם יש ביקוש גדול לחפץ, לדעת הרבה ראשונים חייב הלוקח באונסים¹¹ כדין כל שואל¹², ויש חולקים שבאופן זה דינו כשומר שכר¹³. ובאופן שאין ביקוש גדול לחפץ, לכל הדעות דינו כשומר שכר, ובחפץ שהמוכר חפץ להיפטר ממנו ולמכרו דין הלוקח כשומר חנם.

דין המגביה חפץ בחנות ולא הספיק לשלם

6. אדם שמגביה מוצר בחנות¹⁴ בכדי לבדוק אם הוא מתאים לו, וכגון שבדוק אם יש לו 'הכשר' ודעתו היא שאם יש לו הכשר הוא יקנה אותו¹⁵, וכ"ש

אם כבר הכניס את המוצר לסל הקניות, הוא נכלל בדינים הנ"ל שלפעמים דינו כקונה גמור¹⁶ אפילו לפני שדיבר עם המוכר ולפני ששילם¹⁷, ויהיה חייב באונסים שקרו למוצר לפני שהחזירו למדף¹⁸. וכל זה כשלוקח מוצר בודד למטרת קנייה, אבל אם לקח כמה מוצרים כדי לבחור חלק מהם אין דינו כקונה, ויהיה פטור מאחריות אונסים.

7. בזמננו ברוב המקרים אין הלוקח חושש שהמוכר ימכור לאחר את המוצר שלקח, ולכן לפי הראשונים (לעיל דין 4 וראה שם הערה 9) שדרשו תנאי זה בכדי שייחשב לקונה גמור, גם אם הגביה את המוצר ואף אם הכניסו לסל הקניות, ואפילו אם החפץ נמכר במחיר זול במיוחד ואין מספיק פריטים לכל הלקוחות בחנות שחפצים בו, מ"מ לא נחשב הלוקח לקונה גמור כל עוד לא גמר את המקח ודינו כשומר שכר¹⁹. אולם לדעת רוב הראשונים שלא הצריכו התנאי הנ"ל כדי שיקנה את החפץ יהיה חייב באונסים ככל קונה, כיון שיש סבירות גבוהה שיקנה בסוף את החפץ.

צינונים והערות

לקנות אם ימצא חן בעיניו, ולדעת הגר"א (והאמרי יושר שהסכים עמו) אי"ז כוונתו, אלא באו לאפוקי מקרה שלקח כמה חפצים כדי לבחור חלק מהם, שאז אינו נחשב לקונה כלל. גם לפי הסמ"ע לא כ"כ הרמב"ם אלא באופן שיש מחיר ידוע לחפץ אלא שלא קבעו מחיר במפורש, אבל אם קבעו מחיר במפורש אם יחליט לקנות גם הרמב"ם פסק שהלוקח קונה את החפץ והמוכר אינו יכול לחזור בו. ומטעם זה פסק האמרי יושר (ב, ע) בא' שלקח שעון מהחנות כדי להראותו למומחה וכשחזר למחרת והודיע למוכר שרוצה לקנות חזר בו המוכר, שהלוקח אינו צריך להחזיר לו את השעון ויכול לקחתו במחיר שקבעו.

15. לאפוקי ממי שאינו רוצה לקנות כרגע והוא בודק אם הדבר מתאים לו בכדי לקנות בזמן אחר, שבזה כיון שאין לו כוונת קנין אינו קונה כלל. וכ"כ בשו"ת חת"ס (י"ד סוף סי' שיג), וזה גם החיסרון ב'בירר והניח' לפי הגר"א המובא בהערה 2, והוא מדויק ברשב"ם (פז, ב"ד"ה כדשמואל) שכתב שהביאור בדין נטלה ע"מ לבקרה הוא "דבנטילה קנאה מיד", וכ"ה לשון הרמ"ה (ס' כפא) "מוכר נמי [משעת] הגבהה גמר בדעתה לאקנויי ללוקח בהנחה דמים מהשתא", ואם הלוקח אינו רוצה לקנות עכשיו ודאי לא יהיה שלו מעכשיו, וההגבהה שעושה עכשיו לא תעזור לקנות אח"כ כיון שאז כבר כלתה קניינו.

16. בסוגיא בב"ב (פח, א) מספרת הגמ' "ההוא גברא דעל לבי טבחה, אגבה אטמא דבישרא [הגביה ירך לקנותה ולראות אם שמנה היא או כחושה - רשב"ם], בהדי דקא אגבה אתא פרשא מרמא מיניה [בא פרש וחטפה ממנו], אתא לקמיה דרב יימר, חייביה לשלומי דמיה, והני מילי הוא דקיצו דמיה", ולכא' בדיקת ההכשר של המוצר דומה לספיור זה, אלא שמ"מ צריך שיתקיימו התנאים שכתבנו לעיל [4-2] כדי שיקנה את המוצר. ככ"מ, לפי הסבורים שטעם 'זבינא חריפא' הוא שאז יש סבירות גבוהה שיקנה את החפץ, היה נראה שבבדיקת הכשר לא שייכת כ"כ סברא זו כיון שיתכן שכלל אינו יכול לאכול את המוצר, ורק אם הקונה מכיר את המוצר ויודע שבדבר"כ יש לו הכשר או שמכיר את החנות שבדבר"כ הם מביאים רק מוצרים עם הכשר אלא שבדוק מחמת שרוצה להיות זהיר, אז יש לומר שהוא נחשב ללוקח.

יש שהעירו שבזמננו המציאות שונה, ומי שמרים מוצר ושם אותו בעגלה אין לו שום כוונת קניין ורק כשמגיעים לקופה מחליטים אם לקנות, וא"כ אולי לא יהא בכלל הדין של "לוקח ע"מ לבקר". אך באמת נראה שאין המציאות כדבריהם, כי רובא דרובא של החפצים ששמים בעגלה קונים בסוף, וכן נקטו פוסקי זמננו שכל לוקח דינו כלוקח ע"מ לבקר. ולמעשה ברוב הפעמים לא תהיה בזה נפק"מ, כי רוב המוצרים היום אינם בגדר זבינא חריפא וכמ"כ להלן הערה 19, וכ"כ לשיטת הרמ"ה וכמו שיבואר בדין הבא.

17. כל מוצר שהחנות מציעה לקונים יש הסכמה מהמוכר שהקונים יבדקו ויבקרו אותו בתוך החנות, גם אם המוכר לא אמר זאת במפורש, וכ"כ הר"י מיגאש (שם) "אף על גב דמוכר הא לא אמר ליה משוך וקני, כיון דשויה קמיה לזביני בעלמא ואתא האי ושקליה למחזייה אדעתא למיקנייה ולא קאמר ליה מידי, קנייה לוקח, דהא גלי מוכר דעתיה במאי דלא אמר ליה מידי דמינח ניחא ליה דלקנייה האי לוקח ולא מצי לאהדורי מיניה", וכ"כ הרשב"א (ב"ב פח, א ד"ה גופא).

18. בקובץ מקבציאל (יט, עמ' קלד) מתלבט הרב הכותב מה הדין אם הקונה אינו מחזיר את המוצר למקום המדויק שמשם לקחו אם נחשב כאילו החזירו למוכר, ונטה לומר שאם הלוקח לקח את המוצר יש עליו אחריות אונסים עד שמוחזירו למקומו ממש, ולא מספיק מה שמשאירו במקום אחר בחנות, כיון שהלוקח ע"מ לבקר יש עליו דיני שמירה עד שמחזיר הדבר למוכר וכמו שמב' להלן דין 10, ובעל החנות אינו מסכים שירד ממנו חיוב השמירה לפני שמחזיר הדבר למקומו.

19. אף שבספיור הנ"ל (הערה 16) בחטיפת הירך מב' בגמ' שחייב באונסים ככה"ג כיון שנחשב לוקח ע"מ לבקר, מ"מ בזמננו אין הלוקח חושש כלל שהמוכר ימכור את המוצר שלקח לאחר, ולכן לפי הרמ"ה אין דעת הקונה לקנות מיד כי יש לו רק הפסד מזה שמתחייב באונסים. ואין לומר שעצם העובדה שהמוכר מנוע מלמכור לאחר בגלל החוק עושה שהלוקח יקנה את המוצר, כי כדי לקנות צריך רצון וכאן אין ללוקח רצון

בכוונתו, ואולי הכוונה שהמוכר לא יטרח לחפש קונה אחר כיון שבינתיים יש לו ספק (קונה).

10. הרשב"א בהסבירו למה צריך זבינא חריפא כתב וז"ל: "דוקא בזבונא חריפא דהנאת לוקח הוא וכמאן דזביניה דמי", וביתר ביאור כתב המאירי (ב"ב פח, א) "זבינא חריפא ר"ל שיש עליו קופצים הרבה שהנאת לוקח הוא וסתם הדברים נמי שקנא הוא וקם לו ברשותו, אבל אם אינו כן הואיל ואין זה הנאת לוקח אלא הנאת מוכר סתם הדברים שאין הלוקח גומר בלבו קנייתו ואם נאנסו בידו פטור", ומשמעות הלשון היא שהבינו שחז"ל שיערו שבזבינא חריפא הלוקח קרוב יותר בדעתו לקנות החפץ ולכן הוא קונה את החפץ כשעושה קניין, ואינו קשור כלל לסברא שהלוקח חושש שהמוכר ימכרו לאחר - סברא שלא הזכירו כלל, וא"כ גם באופן שלא שייך חשש זה אם החפץ מבוקש מאוד ייחשב לקונה גמור. וכן משמע מלשונו הרמב"ם הנ"ל איך שהעתיקם בשו"ע, כי בלוקח ע"מ לבקרו הגדיר זבינא חריפא (ר, יא) "היה אותו חפץ הנמכר חביב על הלוקח" ובנטלן ע"מ למכור הגדיר (והוא לשון הטור בשם הרא"ש) זבינא חריפא (קפו, ב) "דבר שיש לו קונים הרבה ויכול למכרו מיד בדמים שקצב", וגדר זה תואם היטב את דעת הרשב"א, כי הדין תלוי ברצון הלוקח, ולכן בדין כשרוצה הדבר לעצמו הגדר הוא חביבות החפץ על הלוקח, ובדין כשרוצה הדבר למכור הגדר הוא אם יצליח למכור. ובזה מתורצת קושיית הנת' (קפו, א) מדוע שינה השו"ע את הגדרת זבינא חריפא ממקום למקום. גם הפרישה (סי' ר) שהובא בהערה 26 ביאר שהטעם שלוקח ע"מ לבקר יש לו דין קונה גמור הוא בגלל שמוחלט אצל הקונה בצורה מסוימת שרוצה לקנות (הוא לא התייחס לזבינא חריפא).

11. לדעת רוב הראשונים עצם הדבר שהוא זבינא חריפא הוא מספיק סיבה שייחשב לשואל, כדלהלן. לא מיבעיא לדעת הראשונים שכל לוקח ע"מ לבקר דינו כשואל בזבינא חריפא וכמב' בסוגיא דנדרים כ"ל (הערה 1, ובסוגיא שם לא מוזכר כלל התנאי שהדמים יהיו קצובים, וכן מפורש בריטב"א הנ"ל הערה 8) בדרכו הא' שבכל אופן של זבינא חריפא הוא מוגדר כשואל גם כשאין המחיר קצוב, אלא אפילו לפי הראשונים שהלוקח ע"מ לבקר דינו כקונה גמור, וא"כ אין לנו הוכחה מהגמ' שזבינא חריפא מספיק להחשיבו כשואל, מ"מ נראה פשוט שגם לדעתם הטעם שנאמר בגמ' בזבינא חריפא - שכל ההנאה של הלוקח - מספיק להחשיבו כשואל גם אם לא קצב דמים. וכן פשוט לפי דברי הנת' הנ"ל (הערה 8) שכתב שזבינא חריפא מוסף שיהיה מוגדר כשואל חוץ מזה שהוא מוגדר כקונה. וכן נראה מהרא"ש (ד"ה אלמא) והר"ן (שם ד"ה אמר שמואל) בסוגיא דנדרים (ושניהם סוברים שלוקח ע"מ לבקר חייב משום לוקח כמ"כ לעיל, ובזה ניתן ליישב קושיית רע"א בגיליון הש"ס שם שהר"ן סותר א"ע (וכן אפשר להקשות על הרא"ש, וכ"כ החכמת שלמה בגיליון לסי' קפה, י), כי בנדרים הוא פירש שלוקח ע"מ לבקר חייב באונסים כדין שואל ובע"ז פירש שהוא חייב כדין לוקח), וכן מבואר בר"י מיגאש (ב"ב פח, א), כי הגם שסבר שהלוקח מוגדר כקונה, בכ"ז באופן שאינו קונה כתב "ולענין אי חיובי באונסיין אוקימנא בגמרא דנדרים בזבינא חריפא דהנאת לוקח הוא".

12. אבל כמובן שיהיה פטור במתה מח"מ ככל שואל, וכן יהיה נוגע לכל הנפק"מ שהוזכרו לעיל סוף הערה 1, ולכן אם א' לקח מכונית לנסיעת מבחן וכשהיה בדרך נכנס בו מישוהו באונס, לשיטת הרמ"ה והשו"ע (שמ, ג) שפסק כמוהו שמקרה זה נחשב מתה מח"מ יהיה הקונה פטור מלשלם, וכתבנו בעלון 92 דין 5 שהלוקח יכול לטעון קים לי כהרמ"ה.

13. זו דעת הרמ"ה (שם, ד"ה וכי תימא), שכתב שהלוקח ע"מ לבקר יש לו דין קונה גמור, והוסף וכתב שאף א"א לחייבו מטעם שואל אפילו בזבינא חריפא, וז"ל "דאלו שואל רוב הנאה שלו, ואלו הכא אפילו בזבינא חריפא נמי תריוהו מתנה דזה צריך למקח וזה צריך לדמים" (וכבר התקשה הלב מבין ערכין וחרמין (ו, כה) איך הרמ"ה מסתדר עם הגמ' בנדרים הנ"ל שמב' שבזבינא חריפא הוא רק הנאת הלוקח). והאבן האזל (מכירה ד, יד) מפרש שהרמב"ם חולק על דין זה של הרמ"ה.

14. ראה לעיל הערה 2 שנחלקו הסמ"ע והגר"א בביאור דברי הרמב"ם והשו"ע "הוא שיגיביהו כדי לקנות את כולו", שלדעת הסמ"ע כוונתם שצריך שהלוקח יכוון בפירוש

8. היוצא מדינים אלו. אם לקח מחנות כמה אתרוגים וכדו' כדי לבחור אחד מהם, או ששולח אותם לבדיקה אצל הרב, אין לו דין קונה על האתרוגים²⁰, ואם החנות מכרה אותם לאחר קנה השני²¹. ואם לקח אתרוג בודד לבדיקה אצל הרב, הדין תלוי: לפי הסוברים שרק באופן שהלוקח חושש שהמוכר ימכור לאחר דינו כקונה גמור, א"כ כאן שאין חשש זה לא ייחשב כקונה²². וכן גם לפי הסוברים שכל שיש ביקוש גדול לדבר נחשב לקונה גמור - גם אם הלוקח לא חושש כנ"ל, מ"מ באתרוג לא ייחשב הלוקח לקונה כיון שלפני תשובת הרב אינו בטוח כלל שיקנה²³, אבל אם דעתו קרובה לקנות את האתרוג [ואינו הולך אל הרב אלא להיות בטוח בהחלטתו] ועדיין לא הספיק לגמור את המקח הוא נחשב לקונה גמור. ובכל האופנים, אם יש

ציונים והערות

לקנות. ואין נראה לחייבו באונסים מטעם שואל, שהרי הרמ"ה בעצמו (הובא בהערה 13) כתב "דאלו שואל רוב הנאה שלו, ואלו הכא אפילו בזבינא חריפא נמי תרויהו מתהנו דזה צריך למקח וזה צריך לדמים", והיינו שזבינא חריפא לבד אינו מגדיר אותו כשואל, ובפרט במציאות זמנו שנראה יותר כדבריו, כיון שהרבה הנאה יש למוכר למוכר כמה שיתור והוא יכול תמיד להזמין מוצרים חדשים, וא"כ א"א לומר שכל הנאה של הלוקח ואין הנאה למוכר - שזו ההגדרה שכתבה הגמ' שיהיה ללוקח דין שואל, (ומצאתי א"ח שגם בקובץ מקבציאל 19 עמ' קלו טען כן הרב הכותב).

20. כדברי הגר"א שהובא בהערה 2 עפ"י הסוגיא בב"ב בלוקח ירק, שבכה"ג אפי' אם הגביה לא קנה, וז"ל הגר"א "ובירר והניח כו' דלא קנה, אף על גב שהגביה את כולם והיה בדעתו לקנות מהו אלא שלא נתכוון לקנות את כולן אלא א' מהן", (וכבר כתבנו שגם הרש"ש למד כן ושגם האמרי יושר הסכים לגר"א), ואע"פ שהרמ"ה (ס' קכד) פ' שהגמ' שם מדברת אחר שכבר החזירו למוכר, מ"מ א"יז ראייה שחולק על עצם הדין אלא שפ' את הגמ' באופן אחר, וכן הר"ש (דמאי ג, ב) שלמד שמירי שלא הגביה גם אינו ראייה מהאי טעמא.

21. אמנם יתכן שהקונה השני יעבור על איסור "עני המהפך" כיון שהקונה הראשון והמוכר סיכמו ביניהם את המחיר והוא הקדים את הראשון, אלא שמכיון שמדובר בהפך של מצוה יתכן שיש להקל לפי דעת כמה פוסקים שאין בזה דין עני המהפך (ענין גליון 13 הערה 4), ובכלל יש מקום להסתפק אם יש דין עני המהפך באופן שלוקח כמה פריטים כדי לקנות אחד. גם יתכן לפעמים שהמוכר החוזר בו יעבור על איסור מחוסר אמנה, כי אם הסכים שהלוקח יקח את האתרוג לבדיקה זה נחשב שסיכם עם הלוקח שאם ירצה את האתרוג הוא ימכור לו את זה, ואז אסור למוכר לחזור בו [באופן שאם הלוקח ימצא שהאתרוג מהודר גם הוא לא יוכל לחזור בו].

22. הגם שזה ממש מקרה של לוקח ע"מ לבקרו, כיון שאינו בגדר זבינא חריפא לפי הדעה הזאת. הפת"ח (א, א, הערה עג) דן במקרה שונה במקצת, בא' שלקח כמה אתרוגים למומחה כדי שיחליט עבורו איזו אתרוג לקנות, אך היה בטוח שיקנה א' מהם (לכא' אינו יכול להיות בטוח גם בזה כי אולי יכריע שכולם פסולים וכו'), והפת"ח פסק שדינו כשואל על כולם. ולא הבנתי למה התעלם מזה שצריך שיהיה זבינא חריפא וכו', וגם מה שפסק שמצד דין לוקח הוא נחשב לקונה של א' מהאתרוגים, לכא' לפי הגר"א וכו' הנ"ל כיון שלקח כמה אתרוגים לבחירת אחד מהם אין לו דין קונה על שום אתרוג.

23. הגם שהוא נכלל בגדר זבינא חריפא לפי ראשונים אלו, מ"מ נראה שבאתרוג אינו נחשב לקונה כל זמן שהרב לא אישר לו לקחת את האתרוג, כי כל הסברא של זבינא חריפא לראשונים אלו היא שיש סבירות גבוהה שיקנה את החפץ בסוף, אבל באתרוג שלא קיבל אישור מהרב אין כלל סבירות כזאת, וא"כ אינו יכול להיחשב כקונה. ואינו דומה ללוקח ע"מ לשגור לבית חמיו, הגם שגם שם ההחלטה תלויה בדעת אחרים, כי שם כיון שמדובר במתנה יותר מסתבר שיקבלו המתנה.

וצ"ע מה הדין אחרי שהרב הגדיר את האתרוג "מהודר" אם הלוקח נהפך דינו מיד שקונה את האתרוג, ונפק"מ אם האתרוג נזוק באונס אחר אישור הרב אם הקונה יהיה חייב. ובהלכות ישראל (ס' מג) דן בא' שלקח אתרוג עבור אדמו"ר וסיכמו שהאדמו"ר יבדוק את האתרוג ואם ירצהו ישלם, ובדרך נפל האתרוג מיד החסיד, ופסק ההלכות ישראל שהחסיד חייב, כי טען שאתרוג שנופל מהיד נקרא פשיעה (והוא כמש"כ הנתי"ד) (דש, א) שפועל שמעביר דבר קל ונתקל ונפל מידו יש לו דין פושע), וכתב שגם בלא"ה, היות שהחסיד הייתה לו הנאה אם האדמו"ר היה קונהו לכן יש לו דין של ש"ש עד שיחזירו, ואפילו אחר שהאדמו"ר החליט שלא לקנות. (ומש"כ שנפילה מהיד נקראת פשיעה, כן נראה פשוט, ותמוה מאוד מש"כ בקובץ הישר והטוב (ג, עמ' לה) שלוקח שהיה כוס בתנות ונפלה הכוס מידו שחשוב אונס כעין גוף"א, ואם הקונה יש לו דין של ש"ח אינו חייב אם נפל הכוס מידו, וקשה עליו מהנתי"ל).

24. ז"ל הטור (ר, טו) "מדת חסידות הוא שלא לחזור בו כיון שגמר בלבו ליקחנו", ומקורו בסוגיית הגמ' בב"ב (פח, א) "גמר בלבו לקנותו קנה... הכא בירא שמים עסקינן". והנה אף שבגמ' אמרו בירא שמים, מלשון הטור משמע שהיא מדת חסידות לכל אדם לנהוג כן, וכ"כ האג"מ (ח"מ א, נח), (והוא מוכיח מגמ' אחרת (שבת קכ) שמה שאמרו בירא שמים היא דרגא פחותא ממידת חסידות, ולכן הגם שהטור נקט לשון מידת חסידות מ"מ מוטל

ביקוש גדול לאתרוג יהיה חייב באונסים כדין שואל.

דין הלוקח אחר שהחליט אם לקנות או לא

9. כל זמן שהקונה לא הודיע בפירוש למוכר שהוא רוצה לקיים את המקח הוא יכול להחזיר את החפץ, אלא שמעלה יתירה יש שאם כבר החליט בליבו לקיים את המקח שוב לא יחזור בו אפילו אם עדיין לא הודיע למוכר²⁴. אכן לאחר שהודיע למוכר בפירוש שהחליט לקיים את המקח, שוב אין לו זכות להחזיר את החפץ²⁵.

10. אם הקונה החליט להחזיר את החפץ למוכר, נחלקו הראשונים עד מתי נשאר החפץ בבעלותו. י"א שרק כשמחזיר את החפץ למוכר יוצא החפץ מבעלותו²⁶, וי"א שדי בכך שמודיע למוכר שרוצה להחזירו²⁷. ובדעה «המשך בעמ' 8

על כ"א להשתדל לנהוג כן), ויש ראשונים שסוברים שבירא שמים עצמו הדין שונה מכל אדם, ואצלו מעיקר הדין אינו יכול להחזיר אחרי החלטה בלב ולא רק ממידת חסידות, וכן רואים ביד רמה (ס"ס קכד) שכתב "אבל באיניש מעלמא דלא ניחא ליה לקבולי אנפשיה מאי דגמרו בלביה, אף על גב דמודי דגמרו בלבו לקנות נמי, כיון דלא אמר הכין בפירוש לאו אדעתא דהכין שקליה", ומשמע מזה שאלו המקיימים מה שמחליטים, מעיקרא כשעשו קנין הוא היה על דעת כן שאם מחליטים אינם מחזירים, ולכן הוא כאילו חלק מההסכם שבין המוכר לקונה, וכן הוא מפורש ברשב"ם (ד"ה רב ספרא) "כיון דירא שמים הוא כיון שגמר בלבו זכה במקח". המהרש"ם (ב, רכד ד) הביא מי שהוכיח מכאן יסוד גדול "היכי דאיכא אומדנא דמוכח שגומר ליתן בכל לבו א"צ לקנין", והיינו, שהרי הסיבה שיר"ש אינו יכול לחזור גם בלי קניין היא בגלל שאחרי שיש לו גמירות דעת הוא לא חוזר בו, א"כ מוכח מכאן שבמקום שיש גמירות דעת חזקה אינו יכול לחזור גם בלי קניין. וזה קרוב למה שהביא החזו"א (ח"מ סי' כב ד"ה כלל גדול) מאביו "כלל גדול יהיה לך בקנינים דעיקר הקנין הוא שיגמור בליבו להקנות הדבר לחברו וחברו יסמוך ליבו עליו".

הב"ח הבין פשט חדש בטור, שהתכוון לומר שבמקרה שביקר את הכלי ומצא חן בעיניו אלא שמשביבות אחרות הוא רוצה להחליט שלא לקנות, הגם שמעיקר הדין זכותו להחזיר החפץ, אבל מידת חסידות יש שלא להחזיר, כיון שיש לו לחזור רק עקב הסיבה שבגינה לקח את הכלי כדי לבקרה ולא משום סיבות אחרות.

25. כן מבואר בלשונו של הרמ"ה הנ"ל שכתב שהטעם שהקונה אינו יכול לחזור הוא "כיון דלא אמר הכין דלא אמר הכין בפירוש", וכן נראה פשוט מסברא, כי הסיבה שירא שמים אינו יכול לחזור אחר שגמר בליבו היא כי הוא נוהג לקיים מה שמחליט בליבו, וא"כ גם מי שאינו בדרגא זו של יר"ש ואינו מקיים תמיד מה שהחליט בליבו, מ"מ הוא צריך לקיים מה שאומר בפירוש ולא יהיה מחוסר אמנה. ויותר מזה י"ל, שכיון שכל ההסכם ביניהם היה שהקונה לקחו על תנאי ש"אם ייטב בעיניו יקחנו" (לשון הטור המובא לעיל בהערה 1), א"כ כיון שאמר לו שהוטב בעיניו מיד נתקיים התנאי ואין לו עוד זכות לחזור בו א"כ, (דומה לא' שמקדש "ע"מ שירצה אבא", שהגמ' אומרת (כת' עג, ב) שאם האבא אמר הן היא מקודשת), ואי"צ לעשות עוד מעשה קנין כיון שעשה מעשה קנין בתחילה (וכ"כ הפת"ח ח, יג, הערה מד), וכ"כ האמרי יושר (ב, ע) להדיא "אבל לוקח כ"ז שלא הגיד למוכר שחפץ במכר יכול לחזור בו", ומזה שאחרי שהגיד אינו יכול לחזור.

26. זו דעת הרשב"ם (פז, ב ד"ה חייב) וז"ל: "ואפילו אם חוזר בו ואומר איני חושש בכלי זה לקנותו ונאנס בידו קודם שהחזירו לבעליו חייב, דמדאנביה ע"מ לבדקו ולקנותו אחרי כן הוא דאיחייב ליה באחריותו, וכיון דאיחייב באחריותו היכי מיפטר תו עד שיחזירו לבעליו", והטור (ר' ס) כתב שהרא"ש הסכים לרשב"ם. והקשה הב"י למה דינו שונה מלוקח ע"מ לשגור לבית חמיו שהגמ' אומרת שבחזרה אינו חייב באונסין, ותיריך ששם התחייב לשלם את הנאתו גם במקרה שאינו לוקח (ולכן אין ללוקח כל הנאה), משא"כ בע"מ לבקרן שבמקרה שאינו לוקח אינו משלם כלום. הפרישה תי' שבלוקח לשגור לבית חמיו אין לו דין לוקח אלא דין שואל כיון שאינו יודע אם ירצו את החפץ, משא"כ בלוקח ע"מ לבקרן "שאלו לא היה בדעתו לקנותו לא היה נוטל מעולם, אלא שרצה לבקרן ולשאל תחילה פי אחרים אם שוה כל כך או אם הוגן וראוי לו, לכן עד שלא החזירו ליד הבעלים ראוי שיהא חייב באחריותו", והיינו ששונה לוקח משואל, כי שואל ברגע שמודיע לבעליו שגמר להשתמש בדבר יורד ממנו חיוב אונסים כמבואר בגמ' (ב"מ פא, א), אבל לוקח אינו יורד ממנו שם לוקח עד שיחזירו למוכר ממש. אולם תירוצו קשה מאוד, כי רש"י בב"מ - שהוא המקור לשיטה שלוקח ע"מ לבקרן נחשב לוקח ממש - כתב כן על המקרה של לוקח ע"מ לשלוח לבית חמיו ולא ב"על מנת לבקרן", אם לא שנאמר שהרשב"ם והרא"ש מחלקים בין לבקרן לבין לשגור ולא למדו כמו רש"י שלא חילק בזה, עוד תמוה לדבריו, שהרי בהדיא כתב רש"י (ד"ה ונאנסו בהליכה חייב) שגם אם אומרים שהוא לוקח די במה שמודיע למוכר. התפארת שמואל (ס' קפו) והפרח מטה אהרן (ד"ה והנלע"ד) תירצו קושיית הב"י, שבלוקח ע"מ לבקרן אפי' אחרי שהודיע למוכר שהוא רוצה להחזיר עדיין הוא יכול להתחרט, ולכן דינו שווה לנטלה למכרה לאחרים (להלן דין 12).

27. הטור (שם) הביא בשם יש אומרים ובשם הרמ"ה שחולקים על הרשב"ם הנ"ל, וסוברים שכדי להיפטר מאונסים לא צריך להחזיר ממש, אלא שמרגע שהלוקח הודיע

השקעה במניות לאור ההלכה - ב

זד ספקו של הפמ"ג עולה כטעם הט"ז, וכבר נתבאר שגם בשו"ע הרב ובמשנ"ב הכריעו כטעם הט"ז, וא"כ אין לאסור במומר, שהרי אין חשש שיצווה לו לשבת הבאה.

בכתב סופר (או"ח סי' ג) דן בפונדק של מומרים שנהגו לחלל שבת בקביעות בהכנת האוכל, האם מותר להנות ממה שהוכן תוך חילול שבת, ואחר שהביא דברי המג"א הנ"ל, כתב דמומר שאין בו טעם דאין אדם חוטא ולא לו, בכלל גזירת חז"ל לאסור בישראל לעולם, וכן למד בקהילות יעקב (ח"ב סי' ז) בדעת הפמ"ג, אלא שנתקשה דכיון שכל האיסור הוא רק משום שמא יצווה לשבת הבאה, לכאורה די בזה שנאסור עליו מלהנות עד כדי שיעשו, ולמה נאסר עולמית, וכתב ליישב שגם כאשר נאסור למוצ"ש עד כדי שיעשה, עדיין נתקיימה מחשבתו ויש חשש לשבת הבאה, ובה במקום איסור חמור שנעשה ע"י ישראל אסרו לעולם, ובאיסור קל שנעשה ע"י גוי אסרו רק עד כדי שיעשה. אולם המעיין בפמ"ג יווכח שאסר דווקא עד כדי שיעשה, וכ"כ במחזה אברהם (או"ח סי' מה) ובהר צבי (או"ח ח"א סי' קפ), וע"ז לקמן.

עוד הקשה בהר צבי (שם), שכיון שלא מצאנו בשום מקום גזירה בנעשתה מלאכה ע"י מומר עבור ישראל, הגם שיש מקום לחוש, אין לחדש גזירות מדעת עצמנו, וכמבואר במג"א (סי' שא ס"ק נח), וכדבריו מבואר בחיי אדם (ח"ב כלל ט ס"ק יא) שהטעם שאין צריך להמתין בישראל עד כדי שיעשה, אינו משום שאין חשש שיצווה לעשות לשבת הבאה, כי אם משום שלא גזרו במילתא דלא שכיחא.

בשבט הלוי (ח"ד סי' לא) כתב בשם הפמ"ג שבמומר אסור, והוסיף שכיון שהחשש הוא שיאמר לו פעם נוספת לחלל שבת, אין לחלק בין מומר לכל התורה ובין מומר לחילול שבת, ומשמע מדבריו שהאיסור לדעת הפמ"ג רק בכדי שיעשה, (וע"ז שם ח"א סי' נד). וכן כתב בציון אליעזר (ח"כ סי' כ) בדעת הפמ"ג. גם במנח"י (ח"א סי' עט ס"ק יד) כתב שאין לחלק לדעת הפמ"ג בין מומר למחלל שבת. במנחת שלמה (תניא סי' ס"ק יד) התקשה בדעת הפמ"ג, שהגם שיש חשש שהמומר יחלל שבת, הא אין חשש שהישראל יצווה לחלל שבת, ולכן כתב שהפמ"ג אסר דווקא במומר גמור, ודבריו צ"ב, כי הפמ"ג דן בסברא זו ואפ"ה אסר, ועוד שלא ביאר מפני מה אסרו במומר. וקצת קשה שחלק מהפוסקים לא הביאו לסברת הט"ז ולהכרעת שו"ע הרב והמשנ"ב כטעמו. אמנם באגרות משה (או"ח ח"ד סי' טט) ומנחת שלמה (ח"א סי' ה"ד) גם לענ"ד דבכל, וכ"כ בשם הגר"ז מלצר ז"ל) כתבו כטעם הט"ז.

חברה משותפת עם ישראל מומר

ולפי הנ"ל לכאורה בחברה משותפת עם ישראל מומר כשישראל מומר עושה עבור חברו בשבת, לטעם המג"א דעת הפמ"ג לאסור, ונחלקו בזה הפוסקים, דעת הכתב סופר וקה"י שאסור עולמית, ודעת המחזה אברהם, הר צבי ושבט הלוי שאסור רק עד כדי שיעשה. לפי דעת הר צבי וכן מבואר בחיי אדם עולה שגם לשיטת המג"א אין איסור מחודש במומר. אך לדעת הט"ז אין לחוש במומר וכן הכרעת שו"ע הרב והמשנ"ב.

ומלבד זה נראה, כי גם לדעת המחמרים כשיטת הכתב סופר לאסור עולמית במומר, בשותפות לא שייך איסור זה, שהרי כל האיסור הוא כאשר ישראל מומר עושה עבור ישראל אחר, אבל בעושה עבור עצמו אלא שישראל אחר נהנה מזה, לא מצאנו בשום מקום איסור שמא יאמר לו לשבת הבאה, וגם הכתב סופר איירי בפונדק שמבשל עבור האורחים שבת, וכן הקה"י איירי במפעל שעושה מלט עבור הלקוחות שלו, אבל בחברה שיששראל מומר עושה אדעתא דנפשיה אלא שבהכרח בא רווח גם לישראל חברו, לא מצאנו בשום מקום איסור הנאה לחברו, ואין לחדש איסור חדש מדעתנו. אמנם בחברה שיש בה עובדים לכאורה הם עושים עבור בעלי המניות כולם, אכן בדברי חיים (ח"ב סי' לד) כתב שהעובדים אינם פועלים עבור בעלי החברה כי אם עבור מי ששכרם לעשות את העבודה בשבת.

ועוד, שהרי דעת הישראל הכשר ברורה שהוא מתנגד למלאכה הנעשית בשבת, ודבר ידוע שהיא נעשית שלא כרצונו, וכאשר הישראל מתנגד למלאכה הנעשית בשבת בע"כ, לא שייך לאסור עליו משום הנאה ממעשה שבת, כל שלא נוצר רווח נוסף לחברה מחמת חילול השבת. שוב מצאתי סברות אלו להקל בהר צבי (או"ח ח"א סי' קפ), וכ"כ לחלק מנידון הכתב סופר בציון אליעזר (ח"כ סי' כ).

מעשה שבת בפרהסיא הנעשה ע"י ישראל

בשבט הלוי (ח"ד סי' לא) כתב כי כאשר ישראל מומר עושה מלאכה בפרהסיא עבור ישראל אחר, לדעת הפמ"ג הנ"ל אסור עולמית, וכדן מלאכה שעשה גוי עבור ישראל בפרהסיא. אך באגרות משה (או"ח ח"ד סי' טט) נסתפק האם דין ישראל כדן גוי, דשמו לא גזרו. אך גם במלאכה שנעשית בפרהסיא ע"י גוי האיסור הוא בגדר 'נכון להחמיר', וכמבואר בלשון השו"ע (או"ח סי' רמד סעיף ג), ובפרט במלאכה שנעשית במטלטלים, וכמבואר בשו"ע (סי' רנב סעיף ג) שכתב בלשון 'טוב להחמיר'. אמנם לדינא כתב בביאור הלכה (סי' רמד סעיף ד) ד"ה דינו) שהעיקר שנכון להחמיר.

וכל זה דווקא כאשר הגוי או הישראל פועלים עבור היהודי, אך בקבלנות שהמלאכה מוטלת על הגוי וכדי לסיים מוקדם הוא בוחר לעשות מלאכתו בשבת, כתב במשנ"ב (שם ס"ק כ) כי הכרעת הב"ח (ריש סי' רמד) והו"ד במג"א (שם ס"ק י), הט"ז והחיי אדם ועוד, שבדיעבד ניתן לסמוך על שיטת ר"ת, שכאשר הגוי עבד אדעתיה דנפשיה, אין איסור לעולם. וא"כ ה"ה בשותפות עם ישראל מומר בחברה, כשהישראל מומר עושה מלאכה בשבת, זה רק

4. ועוד האריך ביסוד זה בהר צבי (ח"ב סי' כד).

הגדרת בעלות מחזיק מניה - תמצית חלק א'

בהגדרת הבעלות של מחזיק מניות בחברה נאמרו ארבע שיטות. א: שיטת מהר"א הלוי, מהר"ם שיק, הגאון מטשעבין, צפנת פענח, זכר יצחק והאלף לך שלמה, שחברה אינה עומדת בבעלות מחזיקי המניות. וכן נוטה דעת הגר"ח פ"ש שיינברג והגר"מ שטרנבוך. ב: שיטת גדולי הפוסקים שלקניה של מניות מועטות אין משמעות של קניית עצם גוף החברה, אלא רק קנינה חלק בחברה לריווח ולהפסד. כך מבואר באגרות משה, וכן דעת הגרי"ש אלישיב, הגר"ש אוירבך, הגר"ע יוסף זצ"ל, וכ"כ באיש מצליח, קנין תורה וחשב האפוד.

ג: שיטת המנחת יצחק לחלק, שבקניית מניה בעלת זכות הצבעה יש משמעות של קניה בעצם גוף החברה, אך בקניית מניה שאין לה זכות הצבעה, אין משמעות הקניה כזכייה בעצם גוף החברה כי אם לענין רווח והפסד. אמנם כיום לכל המניות של חברה ציבורית הנסחרת בבורסה יש זכות הצבעה¹, ובה כתב בספר נתיבות שלום לדון בקונים שאינם קונים רק ע"ד הרווח, וכלל אינם סבורים להשתתף בהחלטות החברה, שאין בזכות ההצבעה שלהם יצירת משמעות של קניה בגוף החברה. עוד יש לדון שהמנח"י דן דווקא באופן שאין יחיד או קבוצה בעלי גרעין שליטה של רוב המניות, אבל בחברות שיש בהן גרעין שליטה ברור שאינו מוציא מידי את יכולת קבלת ההחלטות, אין לבעלי זכות ההצבעה שום משמעות של בעלות. בדעת הגר"ש וואזנר זצ"ל כתבנו להסתפק בשיטתו, אך גם מתשובה נוספת (ח"ה סי' טק) נראה שסבר דלא כמנח"י, שכתב שכך בעלי המניות לקבוע בחברה מורה שהם בעלים בה.

ואמנם, אף שלגבי כמה מקרים שיש חשש שבעלי גרעין השליטה ישתמשו בכחם לקדם החלטות שיש בהן כדי לפגוע בשאר בעלי המניות, החוק קובע שיש צורך בהשגת רוב גם מתוך שאר בעלי המניות, אך זה רק במקרים מסוימים המפורטים בחוק, ורק כדי למנוע קבלת החלטה שיש ממנה נזק, אך הניהול הרגיל מסור להחלטות רוב בעלי המניות. ד: שיטת הברית יהודה שאין חילוק בכל הנ"ל, וכל מניה מוגדרת כבעלות בחברה וכפי הוראת החוק, ודלא כדעת המנח"י.

ולכאורה לשיטות שאין למחזיק מניה בעלות בגוף החברה, אין למחזיק המניה אחריות לאיסורי שבת הנעשים בה, ואכן כך פסקו האגרות משה (אה"ע ח"א סי' ז), הגרי"ש אלישיב (קובץ תשובות ח"ג סימנים כקב קד), הגר"ע יוסף (הו"ד בהערה ליקוט יוסף שבת ח"ב סי' שו סעיף ד ס"ק יז), האור לציון (ח"ב הערות פרק ג), ועוד. אלא שיש להקפיד שלא יהיה חשש איסור לפני עיור או איסור מסייע לדבר עבירה, וכדלהלן.

אמנם גם לצד שלכל מניה יש חלק בגוף הבעלות, כתב במנחת יצחק (ח"ה סי' יח) שאין חשש בהחזקת מניות של חברה המחללת שבת², ובמאמר זה נשתדל בסייעתא דשמיא לבאר נושא זה. חשוב להדגיש שמאמר זה דן רק בנוגע להשקעה במניות, ולא בהשקעה באגרות חוב שצריכות פיקוח הלכתי מחשש לאיסור ריבית, ובקרנות ההשקעה יש תמיד אחוזים מסוימים של אגרות חוב.

איסור שבת - איסור גברא

באיסור שבייתת בהמתו החיוב הוא שבהמתו תשבות בשבת, אך בשאר איסורי שבת אין חיוב שממונו ישובת בשבת, אלא שהוא לא יעשה מלאכה בשבת, ולכן כאשר ישראל אחר עושה מלאכה בממונו, אין לדון אלא מצד איסור דרבנן של הנאה ממעשה שבת, או מצד איסור לפני עיור ואיסור מסייע לדבר עבירה.

איסור הנאה ממעשה שבת

בשו"ע (או"ח סי' שיה סעיף א) נפסק שישארל שעשה מלאכה בשבת, אסור לו להנות ממלאכה זו עולמית, אך לישראל חברו מותר להנות ממנה מיד אחר מוצ"ש. אך בגוי שעשה מלאכה בשבת, אסור לישראל להנות ממנה במוצ"ש עד שיעור כדי שיעשה למוצ"ש, שכיון שצריך להמתין ואין לו תועלת ממנה, אין חשש שיצווה לגוי לעשות מלאכה לשבת הבאה. בט"ז (שם ס"ק א) ביאר החילוק, שדווקא באיסור אמירה לנכרי יש חשש שיצווה לשבת הבאה, אך לא שישכיל את חברו באיסור שבת החמור, במג"א (שם ס"ק ב) דן באופן שהישראל עושה מלאכה עבור חברו בשבת, ובתחילה כתב לאסור כדי שלא תתקיים מחשבתו שיהנה חברו ממלאכתו בשבת, אך שוב דחה שאין לחוש שיעשה שוב לשבת הבאה, כי אין אדם חוטא ולא לו. בשו"ע הרב (שם סעיף א) ובמשנ"ב (שם ס"ק ה) כתבו שגם כאשר עשה הישראל עבור חברו מותר להנות למוצ"ש מיד, א: כטעם הט"ז שאין חשש שיצווה לחברו ישראל לחלל שבת. ב: כטעם המג"א שגם חברו לא ישמע לו שאין אדם חוטא ולא לו.

הנאה ממעשה מומר בשבת

בפרי מגדים (א"א סי' שכה ס"ק כב) כתב שלכאורה כאשר נעשית מלאכה ע"י מומר בשבת יש לאסור את הנאה עד כדי שיעשו, מפני שני טעמים. א: חשש שהמומר ישמע לו לשבת הבאה. ב: שיטת רש"י שאסור להנות ממעשה שבת, אלא שבישראל כשר לא גזרו דלא שכיח, אבל במומר שכיח וגזרו. אך שוב כתב להסתפק שהרי אין כאן חשש שיצווה לישראל חברו באיסור שבת החמור, אך מתוך הדברים נראה שיעיקר הכרעתו לאסור במומר³. והנה

1. לאחר שיתבצע רישום של המניה כחוק אצל רשם המניות.
2. כשאין חשש לאיסור לפני עיור או איסור מסייע, וכדלהלן. וחשש לאיסור ריבית ניתן לפתור ע"י קניית מניות מחברה עם התר יסיקא, (ובענין חשש שרשו לגבי איסור ריבית יש להאריך, ועוד חזון למועד). וחשש לאיסור חמץ בפסח ע"י הוספתם בשטר מכירת החמץ.
3. וע"ז בפמ"ג (משבצות זהב סי' רעו ס"ה ק).

כדי להשיח את חלקו, ואינו עושה את המלאכה עבור ישראל חברו, וא"כ אין איסור עולמית (וכ"ש במטלטלים).

איסור הנאה ממעשה שבת כשלא נוצר שינוי בחפץ

ברשב"א (שבת קל): כתב שכל האיסור להנות ממלאכה הנעשית בשבת הוא דווקא כאשר נעשה שינוי בגוף הדבר, אבל המוציא ממותן לרשות לא נאסר הדבר בהנאה, וכ"כ ברשב"א (שם), אבל בתוספות (עירובין מא): מוכח שגם באיסור הוצאה אסור בהנאה, (וה"ד במג"א ס' תה ס"ק יד, וע"ע בפמ"ג שם). בחיי אדם הכריע כדעת הרשב"א, אך כתב שראוי להחמיר, והו"ד בביאור הלכה (ס' שיש סעיף א ד"ה אחת משאר)⁵. ועכ"פ להכרעת ביאור ההלכה שמעיקר הדין אסור דווקא בנשתנה גוף הדבר, נראה כ"ש שאין לאסור רווח הבא ממכירה של דבר הנוצר בשבת, וכ"ש עליית ערך המניות.

רווח כספי הבא ממלאכת שבת באיסור

איתא בגמרא (כתובות לד. ב"ק עא.) "ושמרתם את השבת כי קדש היא לכם, מה קדש אסור באכילה אף מעשה שבת אסורין באכילה, אי מה קדש אסור בהנאה אף מעשה שבת אסור בהנאה, ת"ל לכם שלכם היא", ומבואר שדווקא באכילה נאסר מה שנתבשל בשבת ולא בהנאה, ומטעם זה כתב רש"י (שם) שמוותר למכור לגוי (וע"ע בשיטת מקובצת שם). וה"ה בשאר איסורי שבת שנאסר ההנאה מעצם מעשה השבת, ולא למכור ולהנות מהדמים, וכ"כ במשנ"ב (ס' שיש ס"ק ד) בפשיטות וצ"ל לגמרא זו, וכ"כ בכף החיים (שם ס"ק ח). אך ברב פעלים (או"ח ח"ג ס' יז) כתב שאסור גם בהנאה ואפילו לתת במתנה, וכ"כ בכף החיים (ס' שיש סעיף ח) שמוותר למכור רק לפי הערך שהיה קודם המלאכה שנעשתה בשבת, והיינו כדי שלא יהנה ממעשה שבת, וכנ"ל.

בצי"ן אליעזר (ח"ג ס' מח) כתב להסתפק שמה גם לדעת המשנ"ב דווקא כאשר סבר לעשות לעצמו היתרו למכור לחברו, כי די בזה לבטל כוונתו, אך בעושה ע"מ למכור לאחרים, שמה גם לדעת המשנ"ב אסור למכור, אך שוב כתב (ח"כ ס' כ) שמשתיימת המשנ"ב נראה שגם בכה"ג היתר ולא אסר רק הנאה מגוף החילול שבת. וא"כ להכרעת המשנ"ב גם כאשר נעשה איסור בחברה, אין איסור להנות מדמי המכירה, וכ"ש בעליית ערך המניות.

איסור משום מראית העין

בשו"ע (או"ח ס' רמג סעיף א) נפסק שאסור לישראל להשכיר את שדהו וביתו לגוי, כי יש לחוש למראית העין שהגוי יעבוד בשבת ויסברו שהוא עושה זאת בשליחות ישראל. אמנם כאשר ידוע ברבים שישראל שותף עם הגוי במסחר בחברה אין שייך איסור מראית העין, כי הציבור יודע שהחילול שבת נעשה מצד הגוי שעביד אדעתא דנפשיה, וה"ה בשותף שאינו שומר תו"מ שהציבור דן שהוא עושה אדעתא דנפשיה, ולא ששלחו לעשות בשבת ח"ו, וכן כתב במהרש"ג (ח"א ס' מה), במנח"י (ח"ה ס' יח) ובבית היוצר (או"ח ס' יז). כמ"כ פעמים רבות שהשותפות של הישראל אינה ידועה ברבים, ובפרט בקניית מניות מועטות.

דין ספק באיסור הנאה ממעשה שבת

בספק אם נעשה איסור אמירה לנכרי פסק בשו"ע (שם סעיף טז) שאסור, וז"ל: "ספק אם הובאו מחוץ לתחום או מתוך התחום, חוששין שמה מחוץ לתחום הובאו", וכן פסק עוד (שם סעיף ט), וביאר המשנ"ב (שם ס"ק לב) שאע"פ שזה איסור דרבנן וספיקא דרבנן לקולא, הוי דבר שיש לו מותרים המתמין עד כדי שיעשו במוצ"ש. אמנם קודם לכן (שם סעיף ז) הביא בשו"ע בדבר זה מחלוקת, וכתב במשנ"ב (שם ס"ק לג) כי אין לסמוך על המקילים רק בשעת הדחק או לצורך מצווה. אמנם בפלוגתא דרבוותא כתב המשנ"ב (ס' שיש ס"ק ב) בשם המ"א והפמ"ג (א"א ס' שיש ס"ק י) דהוי ספיקא דרבנן ושרי, ונראה דכ"ש בפלוגתא שאין לה התר לאחר זמן דשרי.

סיכום: הנאה למחזיק מניות מחילול שבת הנעשה בחברה

עלה בידינו: שמלבד ששיטת רוב הפוסקים שמחזיק במניות מעוטות אינו נחשב כבעלים בחברה, גם לשיטה שנחשב כבעלים אין לאסור החזקת מניות, וכמבואר במנח"י (ח"ה ס' יח). כי איסור שבת הוא איסור גברא, ואין איסור במה שאחר עושה מלאכה בשבת בממונו, אלא שאסור למחלל עצמו להנות מהמלאכה, אך לאחרים מותר במוצ"ש מיד. אמנם כאשר מומר עשה מלאכה עבור ישראל, לדעת הפמ"ג בדעת המ"א אסור עד שיעור זמן כדי שיעשה, וכדין גוי שעשה מלאכה בשבת. ולדעת ההר צבי וכן מוכח בחיי אדם בישראל לא גזרו. אך לדעת הט"ז וכן הכרעת שו"ע הרב והמשנ"ב פשוט שמוותר במוצ"ש מיד.

לדעת הכתב סופר והקה"י האיסור לדעת הפמ"ג בנעשה ע"י מומר הוא עולמית, ודלא כדעת מחזה אברהם, הר צבי, שטב הלוי ועוד, שכתבו שהאיסור לפמ"ג רק עד כדי שיעשה. לדעת שטב הלוי אם ישראל מומר עשה מלאכה בפרהסיא עבור ישראל כשר אסור עולמית, אך באגרות משה נסתפק שמה לא גזרו, ובכל אופן אין זה איסור גמור, אלא שנכון להחמיר. גם בנעשתה מלאכה, הכרעת המשנ"ב שמעיקר הדין האיסור דווקא להנות מגוף המלאכה אבל מדמי המלאכה מותר אפילו לכתחילה, ודלא כדעת רב פעלים וכף החיים.

הרי רבי צדדים שאין לאסור עולמית באיסור דרבנן של הנאה ממעשה שבת. א: שאין בעלות למחזיק מניות. **ב:** הכרעת המשנ"ב כט"ז. **ג:** גם למג"א מותר. **ד:** גם לפמ"ג בדעת המ"א אסור רק בכדי שיעשה. **ה:** אפילו בפרהסיא לדעת האג"מ אין איסור עולמית. **ו:** האיסור דווקא להנות מגוף המלאכה. **ז:** מדמי המלאכה יותר פשוט שמוותר להנות. **ח:** גם לדעת הכתב סופר והקה"י שהחמירו באופן שהמומר מחלל שבת עבור ישראל, הכא המומר מחלל עבור עצמו, ואדרבה ידוע שהישראל אינו מעונין בזה, וכסברת הר צבי וצ"ן אליעזר. **ט:** וכל זה בשותף גמור בחברה, אך הקונה מניות לחוד, מלבד כל הטעמים לעיל להתיר, עוד יש להתיר הנאה מעליית ערך המניות, שהרי אינו נהנה כלל מעצם מעשה שבת כי אם

5. וע"ע במנחת שלמה (ח"א ס' ה"ה אולם ראיתי במג"א). וביקלוי יוסף (שבת ח"ג ס' שיש סעיף א הערה פג) האריך בענין, והעלה כי המקל יש לו על מי לסמוך, והמחמיר תנ"ע (וע"ע שם הערה ב).

בעקיפין, שכיון שחברה משתבחת בחילול השבת ערך המניה שלו עולה, וזה לא מצאנו בשום פוסק לאסור. אך קולא זו לא שייכת בחברה שמחלקת דיבידנדים. י: לעולם אין לדעת האם הרווח הניתן למחזיק המניות הגיע מחילול השבת אם לא, ומספק אין לאסור עולמית באיסור דרבנן.

יא: חברה שאינה מייצרת או מוכרת בשבת אלא רק מעניקה שירות עבור הלקוחות שלה, לא שייך איסור הנאה ממעשה שבת, שהרי זה רק רווח עקיף הבא מרמת השירות של החברה, ובשבת נאסר רק רווח ממון ישיר. **יב:** עוד ראוי לצרף טעם הגר"א² וז"ל (קובץ זכור לאברהם תש"ס עמוד שכב) שכתב שכל הקנס שלא להנות ממעשה שבת הוא כדי לקנס את העושה באיסור, אבל לא לקנס לישראל כשר שלא יוכל להשיקע ולהרוויח.

ואכן הכרעת הפוסקים להתיר החזקת מניות בחברה שיש חילול שבת, ובלבד שלא יהיה חשש איסור לפני עיר או איסור מסייע, וכמבואר באגרות משה (אבה"ע ח"א ס' ז ד"ה 'ובדבר ליקח'), בקובץ תשובות להגר"י ש אלישיב (ח"ג ס' קכג), אור לציון (ח"ב הערות פרק מג), וכן מבואר דעת הגר"ע יוסף צ"ל והליקוט יוסף (שבת ח"ב ס' שו סעיף ד ס"ק יז). וכן הכרעת ישכיל עבדי (ח"ו השמטות או"ח ס' ז).

גם המנח"י שסבר שלבעל זכות הצבעה בחברה יש בעלות לגבי איסורים, כתב בהדיא שלגבי איסור הנאה משכר שבת החזקת מניה נחשבת רק כהלוואה, וז"ל (ח"ה ס' יח): "שאלה: הנה ע"ד שהעולם נוהגים היתר, לקנות מניות אף מחברה מניות, שרוב מנהלי העסק היינו הדיירעקטארען המה יהודים, (בין בעלי המניות, אולי אפשר שרובים נכרים), והמועט נכרים, והדיירעקטארען היהודים המה מחללי שבת, אם אין איסור בקניית מניות כאלה". והכריע להתיר מטעם שהוי כשכר שבת המתקבל מחיוב ריבית עבור ההלוואה בשבת, וז"ל: "הנה בנדון דידן, היינו קניית מניות, בודאי, עוד עדיף מנדון הנטע שורק הנ"ל, דאין לו שום שייכות להנהלת העסק עצמו, לא בגופא ולא בטעמא ולא בשמא, והוי ממש רק כמו הלוואה כנ"ל... דהרי בחברה בעל מניות, אין גופם משועבדים זל"ז, רק הממון משועבד, ולא הבעלים בעצמם, ובמק"א הארכתני בזה, ול"ה בנוגע לענין שבת, אלא כדין הלוואה כנ"ל, גם דכל זה, נגד פשטות דברי הפוסקים, דסתמו, דהיכא דאין המלאכה מוטלת על הישראל לעשות, ל"ש שליחותיה קעבד, ומוכ"ש בחברת בעלי מניות כנ"ל".

שיטת הפתחי חושן

אבל הגר"י בלי זצ"ל (פתחי חושן שותפים פרק י הערה כב) כתב: "דמסברא נראה שלא התייר שכן שבת בהבלעה אלא כשאינו בא ע"י איסור, אבל שכר שבת הבא מחילול שבת ע"י ישראל לא מצאתי... ועפ"ז יש לדון אם מותר לרכוש מניות של חברה העוסקת גם בחילול שבת, ואין נ"מ אם יש במניות משום שותפות גמורה או לא, דסוף סוף הרויח של החברה מעורב ברויח של חילול שבת, ואפילו אין עוסקים בשבת בייצור וכדומה כי אם בעבודות אחזקה וכיוצא בזה, שלכאורה אין הרויח בא ממלאכות אלה, נראה שגם מלאכות לואי אלה משפיעים על ריוח החברה, ונראה שבמניות לא מהני תנאי דבר שאינו מפורש בתקנון ובתשקיפים". וכיון שהווא היה הרב הפוסק של ההכשר על הפיננסים בבד"ץ העדה החרדית, קבע שלא לקנות מניות מחברות שיש בהם חילול שבת, עוד הוסיף לאסור אפילו מחברות ששומרות שבת כל שהם עצמם קונים מניות מחברות שאינם שומרות שבת. וכל זה שלא כדעת המנח"י ודעת שאר הפוסקים וכפי שנתבאר לעיל.

חשש איסור לפני עירור ואיסור מסייע

הקונה מניות בהנפקה ראשונית ישירות מהחברה, מכניס לחברה כסף מהמכירה, ויש חשש שמה בכסף זה יתרבה חילול שבת. גם הקונה מניות של חברה ממחזיק מניות מטיב עם החברה שיש ביקוש למניותיה, ויש לדון משום חשש איסור לפני עירור לא תתן מכשול, ומשום איסור מסייע לדבר עבירה. ברמ"א (י"ד ס' קנא סעיף א) הביא מחלוקת ראשונים האם מותר למכור לחוטא דבר איסור, כאשר דבר זה מצוי כבר בידו, וכתב שאיסור לפני עירור דאורייתא בודאי אין בכה"ג, ונחלקו בראשונים האם יש איסור מסייע, והכריע להקל, אלא שיש לבעל נפש להחמיר ע"ע.

ובאופן שייכול לקנות את האיסור מגוי, נחשב כמצוי לפניו, ואין איסור למכור לחוטא, דהוי כחד עיברא דנהרא דשרי, אך ביכול לקנות מיהודי אחר נחלקו האחרונים, דעת הפני משה (ח"ב ס' קה) וסיעתו שכיון שהאיסור ייעשה בכל אופן הוי כחד עיברא דנהרא, אך דעת המשנה למלך (מלוה פרק ד הלכה ב) וסיעתו, שכל מי שיזמן את האיסור לפני החוטא יעבור באיסור לפני עירור, וזה שאחר אינו חושש מלעבור בלפני עירור, אינו מתיר לעבור על איסור זה. ובשדי חמד (קונטרס הכללים מערכת 'לפני עירור' ס"ק ט) האריך להביא כל השיטות שנאמרו בזה. אמנם הגם שבאיסור לפני עירור נחלקו, איסור מסייע לכל"ע איכא, וכפי שכתב בשדי חמד (שם). ולכאורה הרבה פעמים נידון דידן דומה לזה, כי המניות יקנו בלאו הכי ע"י גויים, או ע"י יהודים שאינם שומרי תו"מ.

באגרות משה (אה"ע ח"א ס' ז ד"ה ובדבר) כתב: "ואף אם יש גם יהודים בהבעלים, אין להחשיב מסייע לעוברי עברה, שהמסחר יעשו גם כשלא יקנה שערס מהם, כי לא חסר מי שיקנה שערס, והקונה קונה רק לטובת עצמו, ולכן אין בזה שום איסור, וכמו שנוהגין הרבה בני"א ואף יראי חטא לקנות".

אך ביותר נראה שאין בקניית מניות כל חשש לאיסור לפני עירור או מסייע לדבר עבירה, וזה דומה למלוה כסף ליהודי שאינו שומר תו"מ כשיש סבירות שבכסף זה יעשה דבר איסור, והכי משום זה אסור להלות לו, או אולי אסור למכור כלי ביטול שמה יבשל בו בשבת, או למכור דבר מאכל מחשש שלא יכרז עליו, אלא בודאי כיון שהכסף עצמו אינו דבר איסור, וגם אין ודאות מוחלטת שיעשה בו לאחר מאכן איסור, שרי.

זאת ועוד, שבהשקעה מונטה בחברה אין כל כך צד לחוש שהיא זו שתגרום לתוספת חילול שבת, ואין איסור לפני עירור אפילו במסירת דבר איסור, כי אם כשיש חשש מצוי שהדבר יגרום לתוספת חילול שבת, וזה אינו שייך בהשקעה מונטה בחברה, ובפרט באופן שאינו «המשך בעמ" 8

הצליחה למכור, דינה הם כמו שכתבנו בפרק זה, אלא שבנוגע לדין עד מתי נמשכת אחריותה על הסחורה, בזה כל הדעות מסכימים שהסחורה נשארת בבעלותה עד שהיא מחזירה אותה למשווק ולא די בהודעה למשווק לבד³⁰. דוגמאות לדין זה: חנות מכולת שמחזירה למאפיה את הלחם שלא הצליחה למכור באותו יום, וכן מפיץ ספרים שמחזיר למו"ל את הספרים שלא נמכרו, שניהם אחראים על אונסים כל עוד לא החזירו את הלחם או הספרים, ולא די בהודעה בלבד שהם רוצים להחזיר אותם או בהודעה שאפשר לקחת בחזרה את מה שלא הצליחו למכור³¹.

השניה נחלקו הראשונים איזו אחריות יש על הלוקח בין זמן ההודעה למוכר לבין זמן ההחזרה בפועל²⁸. י"א שדינו כשומר שכן, וי"א שדינו כשומר חנים.

11. אם הקונה מצא מום במקח ועקב כך רוצה להחזירו, לכל הדעות הלוקח פטור מאונסים אם מחזיר את המקח, גם אם קרו קודם ההחזרה, וכדין כל מקח טעות²⁹.

הלוקח ע"מ למכור לאחרים

12. חנות שקונה סחורה ממשווק ויש לה את הזכות להחזיר מה שלא

ציונים והערות

דינו כש"ח, כי כתב (ד"ה בחזירה פטור) בלוקח לשגרן לבית חמיו שהטעם שיש לו דין שו"ש בחזרה "ומהו נשיאות שכרו הואיל ונהנה שנתפאר בהן", וא"כ בלוקח ע"מ לבקרו היות שאם אינו קונה לא נהנה ממנו, לכן יש ללוקח אחרי ההודעה רק אחריות של שו"ח. 28. בהערה הקודמת הבאנו שרש"י סובר שהוא שו"ח, וכן הביא הטור בדעת הרמ"ה, וז"ל הרמ"ה (שם) "דמהשתא לא מתהני ליה מידי מיניה מודה דשומר חנם הו"י. ואלו הסוברים שדינו כש"ש משוים אותו למש"כ בגמ' בלוקח ע"מ לשגרן לבית חמיו "בחזרה פטור מפני שהוא נושא שכר".

29. פשוט שלא גרע מכל מקח טעות, וכ"כ השו"ת מהר"ל לדיסקין (פסקים רב), ובמק"ט נחלקו הפוסקים אם נידון כש"ש או כש"ח, ועיין במה שהרחבנו בזה בעלון 40 דין 1.

30. דין זה מקורו בסוגית הגמ' בנדרים (לא, ב) "ההוא ספסירא דשקל חמרא לזבוני ולא איזבן, בהדי דהדר איתניס חמרא, חייביה רב נחמן לשלומי", ונפסק בשו"ע (קפו, ב) "נטלם על מנת למכרם ואמר ליה אם ימכרו במקום פלוני או עד זמן פלוני אתן לך דמים כך וכך ואם לא ימכרו אחזירם לך, ונאנסו, בין בהליכה בין בחזרה חייב לשלם", והגמ' הסבירה הטעם כיון שבלוקח ע"מ למכור כוונת הקונה להרוויח בסחורה כל עוד היא נמצאת בידי אפילו אם כבר הודיע שרוצה להחזיר.

31. הדין הזה נכון אפילו אם יש למכולת גם לחם טרי, כיון שהגדר הוא שהמכולת תהיה מוכנה למכור כל הזמן, אמנם לשיטות שמתנים שרק בזבינא חריפא חייב באונסים תהיה המכולת פטורה מאונסים בכה"ג, כי לחם שאינו טרי אינו זבינא חריפא. (לעיל בדין 3 בהערה 8 הבאנו השיטות שצריך זבינא חריפא לענין לוקח ע"מ לבקרו, אלא שהמ"מ הקשה על הרמב"ם (שלוחין ב, ח) שלא התנה בלוקח ע"מ למכור שצריך זבינא חריפא הגם שבבלוקח ע"מ לבקרו כן התנה שצריך להיות זבינא חריפא, והאחרונים כתבו שהרמב"ם באמת מחלק בין לוקח ע"מ לבקרו ללוקח ע"מ למכור, ובע"מ למכור לדעתו אי"צ זבינא חריפא).

המשך מעמ' 7 | השקעה במניות לאור ההלכה

אריך רחבת ידים, עם בנינים ומפעלים לרוב, ומחללים בכל ש"ק מאות ואלפים מישראל, ובעוטים במצות שבת, וכי דבר כזה נתייר באמת המידה אם יש לפני עור או מסייע או לא. וכי חילול שבת וחילול ה' גדול כזה נחפש דרכים בהלכה להקל בשעת הדחק, ואין לו אלא עצה אחת להסתלק מזה לגמרי. ובפרט בא"י שבעו"ה שנומס כ"כ שמירת שבת דרבים, ובונים עוד מקומות להגדיל התבערה. ולא ראיתי שום תועלת לציין ספרי שו"ת והלכה, כי אין לדמות שום הלכה לחומרת נדון הזה, לכן נראה שיש לגדור הדבר להשקיע דווקא בחברות שאינם מחללות ש"ש בפרהסיא, וכן הורה הגר"ע יוסף זצ"ל לבד"ץ בית יוסף.

ומעתה דווקא כאשר ראינו ה' יצטרפו למסחר והכלכלה, ויעדיפו השקעות בחברות שאינם פורצות את חומות השבת, יהיה בזה חיזוק גדול להניע את החברות שלא לחלל שבת ח"ו, וכל חכם יעשה בדעת' ובה נזכה לגדור בפירצת השבת⁷. ובקרו השקעה במניות יש בלאו הכי אחוזים שמושקעים באגרות חוב⁸, וצריכים פיקוח הלכתי שאין חשש ריבית, וא"כ יש להקפיד בנוסף שגם המניות שנעשות בהם שימוש יהיו דווקא מחברה שאינה מייצרת או מוכרת בשבת, וכן היא הוראת רבני הכשר תשואה כהלכה.

לקבלת המאמר "השקעה במניות - א": maanesimcha@gmail.com

6. ומטעם זה יש להתרחק מאוד מלהשקיע בתעודות סל של מודד המניות, כי החברה המנפיקה מתחייבת בתשקיף לרכוש גם מחברות שפורצות את גדרי השבת, וכן תעודות סל של מודד אגרות החוב, בגלל חברות שמלוות בריבית בלי היתר עיסקא.

7. ואדרבה בזה שנשתתף בקניית המניות, ונתנה זאת בשמירה על השבת, נשפיע על החברות לשמור על הפרסיא של השבת, אך אם נמנע גם בדברים רחוקים, חברות רבות לא יצאו לעמוד זה, וינמצא חומרות קלות'. 8. גם בקרנות שמשקיעות עד 100% מניות, יש גם כסף נדל שמושקע באגרות חוב קצרות מועד.

קונה באופן ישיר מהחברה המנפיקה אלא ממוחזק אחר, ואנו באים לדון משום טובת החברה בעליית הערך של המניות, שזה דבר רחוק מאוד, כל זה בצירוף עם הנ"ל שסכף אינו דבר איסור כי אם דבר היתר וכנ"ל.

אך יש לעיין מצד יסוד הקה"י (ח"ב סי' ז) שהעיד שהחזו"א הסכים עימו, בנידון חברה ליצור מלט שיצרה בשבת, שגם לשיטת הפני משה שכאשר אחר מזומן להמציא לפניו את דבר האיסור אין איסור לפני עיור, זה דווקא כשבכל אופן האיסור ייעשה, אבל כאשר ניתן לצרף את כל היראים שלא יקנו, וודאי שימנע איזה חילול שבת, שבמיעוט הביקוש יתבטל הצורך ברבוי פועלים העוסקים בשבת וכד', ויש איסור דאורייתא גמור. והובאו דבריו במנח"ח (ח"ג סי' עט), וכן דעת הגר"ן קרליץ שליט"א כמבואר בחוט שני (שבת ח"ב סי' כב הערה לג), ובלקו"ט יוסף (שבת ח"ג סי' שיש סעיף א הערות פט צא), ועוד.

אלא שסברא זו שייכת בחברה שמייצרת עבור הלקוחות וקונות מסובב את המלאכה בשבת, אבל אין חיוב מצד איסור לפני עיור לארגן חרם על החברה גם כשידוע שזה ימנע חילול שבת, כי יש חיוב שלא לגרום לחילול שבת, אך אין חיוב מצד איסור לפני עיור למנוע חילול שבת, וקניית מניות אינה סיבה הגורמת לחילול שבת בחברה, אלא שאם היראים ימנעו מלקנות מניות זה יכול למנוע חילול שבת, וזה אינו בכלל איסור לפני עיור.

הנהגה הראויה למעשה

אמנם כל זה מצד שורש הדין, אך כבר כתב בשבט הלוי (ח"א סי' סב) שכאשר הנידון הוא פירצת חומות השבת ח"ו, אין לדון רק לפי אמת מידה האם יש כאן איסור לפני עיור ומסייע, אלא יש לעשות כל אשר ניתן למנוע בחילול השבת, וז"ל: "הלב יודע דמסייעים רבים מישראל לחלל שבת, וכל הנדונים הרבים באחרונים ובשו"ת, לא מגיעים לנדון כזה שנבנה

בית הוראה לענייני ממונות "בית גרוס"

ע"ש ברוך וברכה גרוס

שע"י כולל חושן משפט אוהל יוסף

בבית ההוראה ניתן יעוץ בדיני ממונות ע"י דיניי בית הדין ובית ההוראה ● סיוע בעריכת צוואות וחוזים ● בשפות עברית אנגלית יידיש וצרפתית ● בית ההוראה פתוח בימים א-ה בין השעות 13:40-15:30 וביום שישי בין השעות 11:15-13:00 ● Les lundis et mercredis nous traitons vos questions en français ● טלפון 02-502-3637 דוא"ל: beisdin@neto.net.il